Akademik Branko Pavićević:
SAZDANjE CRNOGORSKE NACIONALNE DRŽAVE (1796-1878.)

DRUGI DIO

Istorijska prekretnica

Iste godine (juna 1797) vladika je na saboru održanom u Cetinjskom manastiru „jednoglasno" uspostavio „stalnu" zemaljsku „stražu od 200 naoružanih ljudi". Ona je služila „kako za počasno tako i za precizno izvršavanje njegovih naređenja". Tada je, kako se u jednom onovremenom izvoru ističe, „osnovan građanski i krivični sud" („tribunale civile e criminale"), a doneseni su i „neki propisi" tj. „nacionalni zakoni" („Leggi nazionali"). Krajem ove godine (3/15. IX 1797) predstavnici triju crnogorskih nahija izglasali su istorijsku odluku da - „mi sborno dajemo polnuju vlast gospodinu mitropolitu Petru Petroviću da jest načalnik, protektor i zapovjednik našego naroda". Na ovu odluku brzo je reagovao guvernadur Jovan Radonjić i izrazio spremnost austrijskom imperatoru (23. XII 1797 / 3. I 1798) da Crna Gora „prima vječno austrijsko pokroviteljstvo". Pokušaj guvernadurov bio je uzaludan, vladika je već bio zadobio i ostvario apsolutni politički uticaj u zemlji i njegovu vlast i uticaj niko nije mogao dovesti u pitanje. Na narodnom saboru, održanom 3/15. IX 1797. već je bila izglasana odluka da vođenje spoljne politike isključivo spada u nadležnost vladike Petra I, kao vrhovnog zemaljskog poglavara. To je ubrzo potvrdila i vladičina prepiska s ruskim imperatorom, a posebno i zvanična korespodencija koju je komandant ruske sredozemne eskadre admiral Ušakov obavio s vladikom, preko svog izaslanika kapetan - lajtnanta H. I. Klopakisa. Ovaj je, naime, donio vladici diplomu Ordena Aleksandra Nevskog prvog stepena i pismene garancije Crnoj Gori da i bečka vlada i Porta moraju uvažavati blagonaklonost ruskog dvora i ruskog imperatora prema crnogorskom poglavaru.

***

Zemaljsko praviteljstvo

Još dok je u Crnoj Gori boravio njegov opunomoćnik Ćirković, vladika je donio odluku da zakaže narodnu skupštinu u manastiru Stanjevićima. Na njoj je imao namjeru da izabere zemaljsko praviteljstvo i izglasa zemaljski zakonik. I, zaista, 18/29. X 1798. održan je zemaljski sabor i na njemu je izabrano praviteljstvo. U onovremenim istorijskim izvorima ono se naziva „Praviteljstvo suda crnogorskog i brdskog", a u žargonu je poznato i pod nazivom „Kuluk". Ovaj centralni organ zemaljske vlasti brojao je „pedeset činonačelnikov" (mada se u nekim izvorima spominje i broj „četrdeset"). Nije sačuvan spisak „činonačlenika" izabranih na saboru iz 1798, ali jeste onaj sa sabora održanog sljedeće godine (1799). Na njemu su potvrđeni svi „činonačelnici" iz prethodne godine, pa se, s razlogom, smatra da su u pitanju ličnosti imenovane 1798. godine. U arhivi vladike Petra I sačuvani su koncepti fragmenata nekoliko spiskova izabranih „činonačlenika" na skupštinama 1789, 1799. i 1803. Na osnovu jednog od tih spiskova (bez predstavnika Crmničke nahije), pošlo je za rukom Dušanu Vuksanu da rekonstruiše sastav pedesetorice izabranih predstavnika u centralno zemaljsko „praviteljstvo", ili sud, odnosno „Kuluk".
Evo tog spiska:
1. Mihailo Bošković, iz Bjelopavlića,
2. serdar Bogdan Vukotić s Čeva,
3. vojvoda Mićo Dragov Vukotić s Čeva,
4. Živalj Marković,
5. Filip Buturović,
6. vojvoda Mina Radović iz Donje Morače,
7. vojvoda Vuksan Milić iz Bjelica,
8. knez Medo Pejović,
9. knez Ivo Petrov iz Ćeklića,
10. pop Nikola Matanović,
11. knez Vuko Bogdanović iz Njeguša,
12. Đuro Proroković iz Zalaza,
13. Pero Markov iz Dugoga Dola,
14. pop Nikola Martinović sa Cetinja,
15. protopop Marko Martinović,
16. Marko Savović iz Bjelica,

17. vojvoda Nikola Martinović,
18. Prele Gavrilov iz Cetinja,
19. pop Jovan Humac iz Donjega Polja,
20. serdar Nikola Đurašković,
21. protopop Ivan Pejović,
22. vojvoda Savić Đurašković,
23. knez Prele Ražnatović,
26. knez Stefan Kaluđerović,
27. pop Jovo Drecun,
28. Pero Prlja,
29. Nikola Jankov Đuranović,
30. Miloš Pejanović,
31. vojvoda Stanko Uskoković,
32. pop Vukota Čelebić,
33. Đukan Peranov iz Građana,
34. Krceta Vasiljev iz Zagarača,
35. vojvoda Petar Vujović,
36. pop Ivan Popović iz Građana,
37. pop Petar Kažija,
38. Ilija Kažija,
39. Pero Vučetin,
40. Nikola Perović iz Cuca,
41. Golub Vujadinović,
42. Điko Milov Martinović,
43. Vukale Gavrilov,
44. knez Mrđen Jovanović iz Komana
45. Ivan Petrović,
46. Vuko Guvernadurović Radonjić,
47. Belo Kasomović,
48. Andrija Stankov iz Ćeklića,
49. Spiridon Marković,
50. Veliša Milošević (Vuksan).

Na saboru iz 1799. sve izabrane sudije su se zaklele, „po redu na krst i Hristovo Jevanđelje" da neće suditi „po hajteru", no kako „zakoni propisuju".

Velika istorija malog naroda

Na zemaljskom saboru 1798. izglasan je i „Zakonik opšti crnogorski i brdski", od 1 do 17 člana, tako da se po njemu „unaprijed može vladati i upravljati na izgled pročijeh naroda od svijeta". Dopuna Zakonika izvršena je 1803, kad je učinjena i ponovna nominacija članova Praviteljstva.

Imena članova Praviteljstva izabranih 1798, a potvrđenih 1799, pa zatim 1803, predstavljaju prvi izabrani organ centralne zemaljske vlasti konstituisane države novog vijeka i njihova imena treba da budu zapamćena.

Original manuskripta Zakonika nije sačuvan, mada su ga u rukama imali dva prva izdavača-Medaković i Popov. Sačuvana je ruska verzija Zakonika, čiji je prevodilac izaslanik ruske vlade kod vladike Petra I - Stevan Andrejevič Sankovski.

Izglasavanje Zakonika i izbor zemaljskog praviteljstva u oktobru 1798. predstavlja događaj koji je označio prekretnicu u daljem istorijskom, političkom i državno-pravnom razvoju crnogorskog naroda. Narod koji dođe do takvog stupnja istorijskog saznanja da sam priprema i izglasava zakone dosegao je visok stupanj samosvijesti i samoidentiteta, njega je teško natjerati da se odriče od istorijskih svjedočanstava koja to potvrđuju. Po riječima samog vladike, iskazanim nekoliko decenija kasnije, donošenjem zakonika i izborom zemaljskog praviteljstva započelo je zlatno doba crnogorske istorije. Ono je označilo, ili trebalo da označi, spremnost Crne Gore da kao organizovana državna zajednica uđe u evropsku porodicu naroda. Vladar koji je sve te poduhvate smišljao i njima rukovodio bio je svjestan mogućnosti da i mali narodi mogu stvarati veliku istoriju.

Etničko i nacionalno biće

Zakonik opšti crnogorski i brdski i Stega, koja se inače smatra njegovim sastavnim dijelom, a čiji je autor, van sumnje, sam vladika, predstavlja prvi zakonski spomenik u kojemu su izložena osnovna načela na kojima se zasnivala oslobodilačka borba Crnogoraca i na kojima je trebalo izgrađivati narastajuću državnu organizaciju. Proklamovano je načelo da svi žitelji Crne Gore moraju da brane svoju nezavisnost i slobodu otačastva. Zakonik je osporio relativnu samostalnost plemena samim tim što je zabranio krvnu osvetu, proglasio ubistvo i napad na fizički integritet ličnosti za tešku krivičnu radnju, koje zemaljski sudovi kažnjavaju po službenoj dužnosti. Zakonik je objelodanio kao nepokolebljivi imperativ da monopol sile može imati u svojim rukama samo centralna valst, tj. država, a da silu i bilo kakve vidove nasilja treba oduzeti bratstvima i plemenima, i to za svagda.

Jedno od najznačajnijih zakonskih načela predstavljao je princip jednakosti stranaka na sudu. Proklamovana je neprikosnovenost privatne svojine, sigurnost naroda na pazarima i drugim javnim mjestima i strogim sankcijama okvalifikovana krađa. Zakonom su zaštićeni brak i porodica, kao osnovne jedinice društvene zajednice.

Uočavajući značaj jezičkog, narodnog i vjerskog identiteta za dalji uspon zemlje, narodni prvaci Crne Gore već od prvih decenija XVIII stoljeća pokušavaju da pobliže terminološki označe etničko i nacionalno biće svoje zemlje. Oni su do tada sebe često nazivali: slaveno-serbsko-crnogorskim narodom, a najčešće slaveno-srpskim. Karakteristično je da u ovim naivnim pokušajima da se precizno označe kao narod, nikad nijesu

izostavljali glavnu i osnovnu odrednicu „crogorski", rjeđe „montenegrinski". glavno narodnosno obilježje u pojmu „Crnogorac", „crnogorski". Svi drugi termini, kao što su: „Srbin", „srpski" imali su izrazito vjersko obilježje. U pokušaju da se prihvati naziv što je odgovarao istorijskoj realnosti, koji je izvirao iz narodnog bića, prihvaćen je upravo na istorijskim saborima održanim krajem XVIII stoljeća, kad je izabrano prvo zemaljsko praviteljstvo i izglasan prvi crnogorski zakonik, tj. kad je usvojena kategorija „narod crnogorski i brdski". U Zakoniku je, doduše, prihvaćen etnonim „Crnogorac" i „Brđanin", pri čemu se etnonim „Brđanin" odnosio na žitelje crnogorskih brda. Ako se pažljivo izučavaju istorijski dokumenti čiji je autor Petar I, zapaža se da on širu etničku zonu oko Crne Gore i Brda naziva prostorom nastanjenim slaveno-serbskih življem. On, zaista, ne pravi neku razliku između njih i Crnogoraca, ali se uočava da Crnu Goru i Brda izdvaja i po tome što je na crnogorskom prostoru sazrela državna i nacionalna misao dublje i snažnije i da se ona oslanja na drevnu dukljansku, zetsku i crnogorsku tradiciju.

III
NA OSVITU XIX STOLjEĆA

U XIX stoljeće Crna Gora je ušla kao političko-istorijski pojam koji je označavao jednu neveliku državu u zaleđu nekadašnje Mletačke Albanije, opsjednutu željom da osnaži svoju državnu organizaciju i izađe na more. Vladajuća oligarhija, na čelu sa vladikom, koja je na sebe preuzela ulogu sazdanja crnogorske države, podsticana ideologijom velikog nacionalnog preporoda, očekivala je da će novo stoljeće suštinski izmijeniti društveno biće njene zemlje i uvesti Crnogorce u zajednicu evropskih naroda.
Vladičine državničke planove i njegova nacionalno-politička razmišljanja remetila je u mnogo čemu politika Monarhije. Već od trenutka kad su stupili u neposredno susjedstvo s Crnom Gorom, predstavnici vlasti Habzburgovaca ocijenili su da će teško biti izgrađivati normalne i dobrosusjedske odnose sa Crnom Gorom. Vladika je to na vrijeme osjetio. Sva njegova nadanja u pripremama otpora Habzburgovcima naslanjala su se, uglavnom, na politiku petrogradske vlade i na imperatora Pavla I. Vladika je čvrsto držao da Rusija neće dopustiti bečkim političarima da se poigravaju sudbinom jednog naroda koji je, oslonjen na Rusiju, riješio da izgradi svoju državnu organizaciju, samostalnu i nezavisnu. Takvu koncepciju izložio je crnogorski vladar u nekim peticijama upućenim na adresu ruske vlade i ruskog imperatora već na samom kraju stoljeća, koje je uticalo na izmjenu političke karte Evrope.

Na razmeđi interesa

Jedno vrijeme je politika ruskog imperatora Pavla I išla na ruku crnogorskim političkoistorijskim smjeranjima, kombinacijama i državotvoračkim naporima Vladike Petra I. No, u rusku spoljnu politiku i njezine diplomatske poduhvate na samom početku stoljeća počeli su da ulaze novi elementi. Imperatorovim državničkim radnjama nijesu bili zadovoljni neki plemićki i trgovački krugovi prijestonice. Krajem marta 1801. zavjerenici protiv njegove politike izveli su puč i ubili Pavla I i na ruski prijesto doveli Aleksandra I. Čim je došao na čelo Rusije, novi ruski samodržac istakao je da mu je glavnu ideju predstavljala namjera da stabilizuje unutrašnju politiku, dok je za spoljnu proklamovao načelo miroljubivosti i strogog poštovanja međunarodnih ugovora.
Vladika Petar I je s interesovanjem počeo da prati svaki spoljnopolitički potez novog ruskog vladara. Crnogorske starješine na koje se vladika oslanjao su, sve bez izuzetka, držale da se svaki važniji poduhvat Crne Gore ne da zamisliti bez snažnog oslonca na Rusiju, njenu vladu i njezinog vladara.
I konzervativna i progresivna Evropa su zapažale ulogu Crne Gore u razvoju jugoslovenskih nacionalnih revolucija. Nije bilo manjeg prostora, ni malobrojnijeg naroda s tolikim istorijskim značajem i sa tako važnom političkostrateškom pozicijom u istočnom pitanju, čije se klupko odmotavalo brže nego što se na početku stoljeća očekivalo.

Vladičina vizija

Novi ruski imperator je već na samom početku vladavine objelodanio osnovna strateška shvatanja petrogradske vlade u politici na Istoku. Takvu imepratorovu želju dobrim dijelom je podsticala politika francuskog imperatora, upravljena, takođe, prema Istoku. Evropski politički stratezi su stalno razmišljali kako da izgrade najefikasniji otpor Napoleonovoj politici. U tom duhu počeo je da djeluje i Aleksandar I.
Ulazeći u XIX stoljeće, crnogorski narod je teško mogao da predosjeti što ga sve u njemu očekuje. A njegov vladar je imao duhovnu snagu da neke od tih događaja nasluti. Mnogo bolje od svojih sunarodnika, vladika Petar I je poznavao prilike iz evropskog političkog života, sa više sigurnosti razmišljao i sudio o snazi narodnih pokreta na Balkanu, sa zadivljujućom intuicijom uočavao neke osnovne tendencije u razvoju opštih prilika na Istoku, posebno je poziciji otomanske vlasti u evropskom dijelu Turske. Zato je i nastojao da iskoristi prilike koje je donijelo novo doba kako bi svoju zemlju i svoj narod doveo u položaj da ga moguća zbivanja na Balkanu i u Evropi ne iznenade.
U tom pogledu mu je prva briga bila da započete državno-pravne radnje, ostvarene krajem posljednje decenije XVIII stoljeća, okonča i još više učvrsti. A kao prvo želio je ponovo da preispita izbor ličnosti u Praviteljstvo suda crnogorskog i brdskog, od kojih je većina bila naznačena na zemaljskom saboru oktobra 1798, a sljedeće 1799. potvrđena. Isto tako, želio je da dopuni Zakonik opšti crnogorski i brdski, kao osnovni zakonski akt zemlje. Da bi tako zamišljeni plan ostvario zakazao je opštezemaljsku skupštinu na Cetinju. Ona je održana 6/18. VIII 1803. Na njoj je potvrđeno „pedeset činonačelnika" i data im puna vlast da sude „Crnogorcu i Brđaninu", malome i velikome, po Zakonu od nas postavljenomu goda 1798, mjeseca oktobrija 18. čisla".

Vaspostaviti pravnu sigurnost

Tekst Zakonika, od 1-33. člana, pisala je jedna ruka. Koliko su zemaljski prvaci, učesnici skupštine 18. X 1798. i one od 6/08. VIII 1803, ponešto u tom tekstu ispravili ili dopunili, to je zasad teško ustanoviti. A ukoliko je i bilo takvih intervencija - one su samo mogle poboljšati tekst koji je autor sačinio i stavio na papir. Najteže krivično djelo, po tekstu Zakonika opšteg crnogorskog i brdskog, predstavlja ubistvo od „sila i

opačine", za koje je propisana smrtna kazna (da njegov izvršitelj „bude obješen, oli kamenjem pobijen, oli ognjem iz pušakah raznešen"), isto kao i za krivično djelo izdaje otadžbine. Smrtna kazna je propisana i za djelo saučesništva u teškim krivičnim radnjama, kao i za krađu u povratu. Pored ovih kazni, predviđena je i kazna progonstva iz zemlje. Zakonik je svojim strogim odredbama zabranio krvnu osvetu, kao pojavu koja je predstavljala najtežu manifestaciju preživjelog patrijarhalnog plemenskog ustrojstva. Njime je kaznena politika stavljena isključivo u ruke države, a strogo zaprijećeno svakom pripadniku bratstva ili plemena.
Na avgustovskoj skupštini na Cetinju unesen je u Zakonik i član kojim je predviđeno da svi žitelji Crne Gore daju porez. O pribiranju poreza za vladavine Petra Ŕ ima malo sačuvanih izvora, mada se u nekim važnim spomenicima pominje prikupljanje poreza "za miriju zemaljsku". U narodu opsjednutom strašnom tradicijom gladi i nemaštine teško je i bilo očekivati da će sa prikupljanjem poreza sve teći onako kako su zemljske vlasti priželjkivale i očekivale.
Nošen mišlju da vaspostavi pravnu sigurnost u zemlji, da iskorijeni shvatanja da svaki bratstvenik ili plemenik ima pravo da sam traži i realizuje kaznu nad počiniocima krivičnih djela, vladika Petar Ŕ je u toku čitave 1803. preduzimao korake koji su imali za cilj da pokažu kako u zemlji treba da vlada red i zakon, a da o tome isključivu brigu vode ljudi izabrani od naroda. Postoji jedno njegovo pismo koje to ubjedljivo potvrđuje. Ono je upućeno krajem oktobra 1803 (15/27. X 1803) ruskom konzulu u Dubrovniku. U njemu se, pored ostalog, kaže: "Po donošenju Zakona i po zahtjevu sudija... bili su privedeni pojedini krivci". Kako vladika dalje ističe, „prvi su bili stavljeni u zatvor, a drugi su okovani u gvožđa". Poslije ispitivanja, kaže dalje vladika, „njihove krivice", "a na osnovu zakona", "neki od njih (su) osuđeni na smrt, i ovog četvrtog oktobra strijeljani", dok su drugi krivci, "srazmjerno krivici", kažnjeni drugim kaznama, shodno želji za zadovoljenje "oštećenih". Poslije ovakvog suđenja na Cetinju, 6/18. X 1803, zemaljski sud je izdao naredbu da se "na pet javnih mjesta" podignu vješala" s ciljem da se "zastraše zlikovci".

Aktiviranje spoljnopolitičke djelatnosti

O primjeni Zakonika na samom početku XIX stoljeća, vladika Petar I je ostavio nekoliko veoma značajnih istorijskih svjedočanstava, napisanih njegovom rukom. Zanimljivo je svakako i pismo upućeno krajem 1804. ruskom državnom kancelaru, u kome se, pored ostalog, kaže i sljedeće: „Sa soglasijem svih činovnika i svega naroda crnogorskog i brdskog" ustanovljeno je "graždanskoe praviteljstvo i predpisanije zakonov, katorije svojstveni zdjajašnjemu narodu".
Pošto je ispunio najznačajniju zamiaso na planu unutrašnjeg ustrojstva Crne Gore - potvrdio centralni sud i zemaljsko praviteljstvo dopunio Zakonik opšti crnogorski i brdski, vladika Petar I je počeo da razmišlja o aktiviranju spoljnopolitičke djelatnosti, podstaknut očevidno suprotnim političko-strateškim shvatanjima što su podsticala tada Rusiju, Francusku i Austriju.
Prethodne godine (1802) vladici Petru I nijesu mogla izmaći iz vida važna zbivanja u unutrašnjosti Balkana, u djelovima Hercegovine i Zapadne Srbije. Obavještenja o antiosmanskom raspoloženju počela su kod njega da pobuđuju nade u mogućnost ozbiljnih pokreta protiv Turske. A da bi o tome prikupio sigurne podatke, donio je odluku da uputi u Petrograd znamenitog pivskog arhimandrita Arsenija Gagovića. Tog trenutka vladika nije imao podesniju ličnost za ovakvu misiju. On je znao da Gagović održava veze sa narodnim prvacima u Valjevskoj nahiji ondašnje Srbije i da je ta nahija, s obzirom na svoj položaj i ulogu njezinih prvaka u održavanju veza s vojvođanskim Srbima, središte odakle jednog dana može planuti iskra pokreta srpskog naroda protiv Turaka. Gagovićevoj misiji prethodile su i neke vladičine diplomatske radnje na uspostavljanju kontakata sa zvaničnim francuskim krugovima i njihovoj spremnosti da se uključe u šire akcije protiv Turaka na Balkanu.

Gagovićeva misija

Vladičin izaslanik Gagović je početkom 1803. otputovao za Rusiju i u novembru je već bio u prijestonici na Nevi. Početkom decembra (21. XI/ 3. XII 1803), pivskog arhimandrita je primio Tatiščev i od njega saznao za narodno raspoloženje za ustanak na Balkanu. Zbunjen takvim obavještenjem, Tatiščev je pokušao da uvjeri pivskog narodnog prvaka da ne žali trud kako bi se narodu predočćilo da sačeka bolje vrijeme, jer dati trenutak nije pogodan za takve poduhvate. Poslije ovih razgovora, Tatiščev je obavijestio ruskog ministra inostranih poslova Aleksandra Romanoviča Voroncova te je ovaj, kako se pretpostavlja, preporučio imperatoru Aleksandru I da primi na razgovor pivskog izaslanika. Prijem je priređen 2/14. XII 1803. O razgovorima kod ruskog vladara saznajemo na osnovu posrednih podataka što ih je saopštio arhimandrit, parafrazirajući sugestije dobijene od ruskih zvaničnih ličnosti, da se čeka, da se narod smiri, da su ruski diplomatski krugovi sasvim pouzdano ustanovili da ustanak „u srpskom narodu namjerno izazivaju Francuzi".
Vladika Petar I je od ranije znao za antifrancusko raspoloženje ruskih zvaničnih organa. I pored toga želio je da se na najpouzdaniji način obavijesti o političko- strateškim smjeranjima vlade u Parizu i njezinoj spremnosti da pomogne jedan širi narodni pokret protiv Osmanske imperije. Ruska diplomatija je o tome odmah obaviještena iz tajnih diplomatskih izvora. U Petrogradu se saznalo o „zabilješki" nekog izvjestioca (Mr. de Mollia) da vladika Petar I ima spremljenih 2.000 „dobro naoružanih i dobro izvježbanih ljudi", gotovih da odmah započnu oružanu akciju. Ova navodna vojna grupacija vladike Petra I bila je dovoljna da posluži kao iskra za dizanje šireg ustanka, utoliko prije što je sam crnogorski vladar uputio jedno pismo igumani Moračkog manastira 21. juna 1803. u kome se ističe da „srpska braća" trpe teret teškog nasilja od turske vlasti. Vladika je tada obećavao da može dići na oružje 12.000 ratnika u opšti ustanak protiv Turaka.
Da je vladika Petar I bio upleten u sve tajne i polutajne kanale i mreže koje su se plele protiv otomanske vlasti na Balkanu - u to nema sumnje!
O tome na rječit način govori i njegovo pismo poslano dečanskom igumanu Hadži Danilu 10/22. I 1804, u kome otvoreno poručuje:
„da ti je na znanje, dobro da paziš", jer ove godine ***„imamo namjerenije mi Crnogorci i sa beogradske strane Srbi... skočiti na oružje protiv naših vragova Turaka"***.
Ovim riječima je sam vladika najbolje označio svoju ulogu u pripremama srpskog ustanka.
Vladika je tada bio pun životne energije, ovjenčan slavom u borbi protiv Turaka, nagrađen najvećim ruskim odlikovanjem za ratne zasluge. Daroviti ratovodac željno je očekivao nove sukobe protiv Osmanlija. Htio je,

van sumnje, još jedanput da okuša svoju naoružanu desnicu, spreman da krene u pomoć porobljenoj braći, uvjeren da narod koji se laća oružja za slobodu ne može biti poražen.
Na samom početku XIX stoljeća francuska diplomatija nije prikrivala svoju političko-stratešku koncepciju da vodi otvorenu borbu protiv ruskog uticaja na Balkanu. Francuski agenti kojima je bilo stavljeno u zadatak da pripremaju teren za suzbijanje ruskog uticaja bili su uvjereni da ideje iz arsenala velike revolucije moraju snažno djelovati na psihu oslobodilačkim pokretom zahvaćenih balkanskih naroda. Samom Napoleonu I je posebno bilo stalo da stvori kakvu-takvu tačku oslonca u Grčkoj i Albaniji.

Sukob s Petrogradom

Francuska diplomatija je brižljivo pratila razvoj odnosa Crne Gore i Rusije, posebno raspoloženje njenog vladara prema pojedinim potezima ruske diplomatije i ruske vlade. Pronicljivi francuski diplomatski agenti na vrijeme su osjetili da je došlo do izvjesnog zahlađenja u odnosima vladike Petra I i njegovog sekretara prema Rusiji. To je trebalo iskoristiti i pokušati da se uspostave veze s crnogorksim vladarem. Sam vladika je takođe počeo da razmišlja o tome da se iskoristi francuska spremnost za prodor na Istok, kako bi se proširile oblasti koje je Crna Gora mogla da stavi pod svoju vlast. On je stoga preko svog Bliskog saradnika pokušao da stupi u kontakt sa Napoleonovim pukovnikom Feliksom de Lapradom i da preko mogućnosti za napad na „susjedne" Turke koji su se tada bili uzbunili". Krajem marta 1803. vladika je uputio i lično pismo Napoleonu, ističući spremnost i drugih naroda na Balkanu da se „ujedine u borbi za slobodu". U svim ovim diplomatskim potezima vladika se detaljno konsultovao sa svojim sekretarom Franjom Doćijem, porijeklom Dubrovčaninom, ličnošću koja je tada imala presudan uticaj na crnogorskog vladara. Dolći je, inače, bio ličnost koja je po stepenu svoje intelektualnosti nadilazila i prostor i vrijeme u kome je djelovala.
Francuski emisari po Balkanu počeli su da podstiču balkanske narode protiv Rusije i njezine diplomatije. Dubrovnik je tada postao jedan od centara za njihovo okupljanje. Sve je rađeno dogovorno s Mark Bruerom, konzularnim predstavnikom francuske vlade u Skadru.
Ruska diplomatija je s uznemirenošću pratila svaki prispjeli podatak o crnogorsko-francuskim političkim vezama. Tako je sredinom avgusta 1803. ruski predstavnik kod sardinskog kralja javio Aleksandru I da je crnogorski vladika u prepisci s francuskim đeneralom Mortijeom i sa francuskim agentima i da je uhvaćen neki Albanac sa vladičinim pismima Francuzima. Ubrzo zatim sličan izvještaj poslao je i ruski konzul u Dubrovniku-Fonton.

Crne vladičine slutnje

A šta se, u suštini, zbivalo? Petra I su od ranije pritiskale crne slutnje zbog čudnog ponašanja ruske diplomatije prema Crnoj Gori. U tom pogledu vladika je okrivljavao bečku diplomatiju. I, zaista, bečki političari su smatrali „da je vladika crnogorski veliki neprijatelj Austrije". U takvim okolnostima teško je bilo voditi spoljnu politiku Crne Gore, a da se ne izloži opasnim podozrenjima Beča! Događaji koji su ubrzo poslije toga sljedovali potvrdili su vladičine slutnje. One su počele da narastaju poslije odlaska za Petrograd arhimandrita Stefana Vučetića, grbaljskog prebjega i vladičinog ljutog protivnika. Strahujući od tog iznenadnog putovanja, vladika je izaslao za Vučetićem u Rusiju svog povjerljivog saradnika, serdara Sava Plamenca. Ruska diplomatija je istog trenutka posumnjala u karakter Plamenčeve misije. Sumnju je uskoro potvrdio i to što je vladičin izaslanik (Plamenac), odmah po dolasku u Odesu, lišen slobode, stražarno sproveden za Petrograd, gdje je odmah podvrgnut policijskog pritisku, u namjeri da od njega iznudi javne izjave protiv crnogorskog vladara. Na takav način je započeo jedan od najtežih rusko-crnogorskih političko-diplomatskih sukoba na samom osvitu XIX stoljeća, skandala u koji su neposredno bile upletene četiri velike evropske sile i to sve četiri protiv jedne male balkanske zemlje, u kojoj je državna vlast tek bila započela da se konstituiše. Ovaj sukob je u potpunosti otkrio naličje diplomatsko-političke strategije jedne od najmoćnijih evropskih sila na Istoku.
Kad je Plamenac pod stražom doveden u rusku prijestonicu, ruske vlasti i ruska diplomatija su smatrale da su se dokopale opasnog Napoleonovog agenta u Evropi, pa je započela jedna od najčudnijih sudsko-političkih istraga, što je bacilo ružno svjetlo na politiku ruskog carizma; pokazalo se pravo njegovo naličje. Po ličnoj naredbi državnog kancelara, istragom je rukovodio član Kolegija inostranih poslova Dimitrije Tatiščev. Da bi komedija bila veća, crnogorski serdar je u prisustvu Tatiščeva bio doveden u sam kabinet državnog kancelara, a o svemu je blagovrmeeno bio obaviješten i sam imperator Aleksandar I. Kad je taj čudni istražni postupak, sa dosta komičnih elemenata, na kraju pokazao da su optužbe protiv serdara S. Plamenca uglavnom izmišljotine, iskonstruisane od ličnosti grbaljskog arhimandrita Vučetića, podstaknutog i insturiranog od ruske tajne diplomatske službe, a dobrim dijelom i od austrijskih državnih organa, ruska diplomatija je početkom marta 1804. donijela odkulu da se carskoj policiji izda naredba da crnogorskog zatočenika stražarno vrati za Odesu, gdje mu je, po uputstvima iz Petrograda, naloženo da se vrati za Crnu Goru.

Misija Marka Ivelića

U međuvrmeenu petrogradska vlada je donijela odluku da u Crnu Goru pošalje u specijalnu misiju đeneral-lajtnanta Marka Ivelića sa specijalnom instrukcijom carske vlade, koju je odobrio lično imperator Aleksandar I. Oslanjajući se na podatke dobijene od svoje diplomatske službe iz pojedinih evropskih zemalja, na svjedočanstva dobijena od ahrimandrita Stefana Vučetića, kao i na utiscima stečenim u toku istrage vođene u Petrogradu nad vladičinim izaslanikom serdarom Plamencom, carska vlada je sastavila specijalnu instrukciju za svog izvanrednog izaslanika. Osnovna misao koja je obilježavala smisao carske instrukcije zasnivala se na obavezi izaslanika da upozori crnogorski narod na „opasnost" što mu prijeti od „njegovih neprijatelja", koi su se „uvukli u vašu zemlju", s ciljem da porobe crnogorsko narod. Zbog toga je Ivelićev zadatak bio da, odmah po dolasku u Crnu Goru, stupi u kontakt sa crnogorskim starješinama, da sa njima održava tajne sastanke i da im ukaže na zlokobne radnje njihovog zemaljskog gospodara. Ako bi se, eventualno, desilo da narod, gnjevan na postupke svoga vladara, pokuša da mu ugrozi život - trebalo je - tako piše u instrukciji - bez kolebanja nastojati da se vladika što prije udalji iz Crne Gore i „pod stražom" sprovede do Beča, odakle je, uz

pomoć ruskog otpravnika poslova Anšteta, morao biti otpravljen, takođe pod stražom, za Petrograd. Snabdjeven s tako kaktegoričnom instrukcijom, đeneral-lajtnant Marko Ivelić, zajedno s arhimandritom Stefanom Vučetićem, pod sam kraj 1803, otpravljen je za Crnu Goru.
Čim je bečka vlada saznala za misiju đenera - lajtnanta Ivelića, a ona je o njoj, po svoj prilici i službeno obaviještena, izdala je uputstva svojim državnim organima u Boki Kotorskoj da ruskog carskog izaslanika podrže u delikatnoj misiji. Obrazlažući potrebu za takvom saradnjom s ruskim carskim izaslanikom, zvanični krugovi u Beču su isticali da je vladika „zlikovac čija gramzivost i ambicija ne znaju za granice ni zakone". Tako su se dvije konzervativne evrospke monarhije, bastioni evropskog konzervativizma, našle na istoj liniji, ne toliko iz straha od Napoleonovog ekspanzionizma koliko iz bojazni od širenja jakobinskog duha po Evropi i po Istoku. Zna se pouzdano da je ruska diplomatija pokušala da osigura i naklonost turskih zvaničnih vlasti na Balkanu da se ne miješaju u poslove obračuna protiv crnogorskog vladara i njegovog praviteljstva.

Narod brani vladiku

Krajem januara 1804, sa carskom gramatom zastrašujućeg karaktera, Ivelić je doputovao u Kotor i odmah započeo djelatnost protiv vladike, šaljući pisma i poruke po skoro svim crnogorskim nahijama, plemenima i knežinama, očekujući što skoriji trenutak da crnogorskog vladara što prije stražarno sprovode na sud u rusku prijestonicu. Vladika je, preko svojih pouzdanika i bliskih saradnika, o svemu bio blagovremeno obaviješten. Prve preduzete protivradnje uvjerile su ga u to da će imati punu podršku svoga praviteljstva. Za svaki slučaj, napustio je rezidenciju u manastiru Stanjević i pošao na Cetinje, da tamo, „usred svoga senata", razrađuje dalji plan kako da se zaštiti od nasilja, kako da sačuva sigurnost svoje ličnosti, suverenitet svoje zemlje i suverenitet i dostojanstvo svog naroda.
U dotadašnjoj istoriji Crna Gora nije doživjela sličan politički trenutak. Od januara 1804. do jula iste godine rasplitao se jedan sukob s diplomatijom i vlašću jedne evropske sile, sukob koji je vladici nudio slabe izglede u povoljan ishod. Za takav sukob trebalo je imati moralnu, političku i intelektualnu snagu, a to su bila upravo tri elementa koja su kod crnogorskog vladara dosezala vrhunsku mjeru. Sve bi to, možda, i bilo nedovoljno da vladika nije raspolagao još jednom prednošću. Imao je oko sebe, u licu svoga „praviteljstva" od pedesetak ličnosti, očeličenih u ognju teškog oslobodilačkog vojevanja, političke ličnosti spremne da za odbranu imena, časti, dostojanstva svog naroda i svoje zemlje, odlučno pruže otpor svakome, pa čak i sveruskom imperatoru.
Do maja 1804. ruske vlada je dobila nekoliko izvještaja od svog zvaničnog izaslanika i sa njihovim sadržajem blagovremeno upoznala imperatora. Sudeći po nekim instrukcijama, što ih je Čartorijski slao Iveliću, dalo bi se zaključiti da je ruski kabinet strahovao od eventualnog sukoba s Austrijom u slučaju da ova pokaže otvorenije pretenzije prema Crnoj Gori poslije svrgavanja vladike Petra I. Stoga je Iveliću sugerisano da sve svoje političke poduhvate preduzima oprezno i da po svaku cijenu izbjegava ono što bi vodilo u krvoproliće.

Raščinjavanje arhimandrita Vučetića

U suštini, vladika Petar je bio mudriji od svojih udruženih protivnika. Znajući kakvom snagom i kolikim sredstvima raspolažu, sistematski se pripremao za efikasan otpor, riješen da ne dopusti da se na njegovoj zemlji ruski činovnici ponašaju na način kako su to radili prema crnogorskim izaslanicima krajem osamdesetih godina XVIII stoljeća u Petrogradu. Kao prvi važan korak, a uz saglasnost svog praviteljstva, donio je odluku da arhimandrita Vučetića liši arhimandritskog zvanja, „budući se otkrio javnim izdajnikom i neprijateljem cijeloga našega naroda", kao i zbog toga što ne „prestaje različitijema načinima i dan i noć unositi u našu zemlju... smutnje i neslogu, za razoriti naš općeni mir i tišinu". O ovoj odluci vladika je odmah obavijestio Marka Ivelića, naglasivši mu da je ona donesena uz potpuno odobrenje čitavog crnogorskog praviteljstva, i da se zasnivala na činjenici da su otkrivena pisma iz kojih je izbijao „lažljivi, buntovnički, neprijateljski i otrovni duh". Oštro zamjerajući ruskom đeneralu zbog toga što se duže bavi u Kotoru, „gdje ništa drugo ne možete čuti do laži protivu nas", vladika je našao za neophodno da pretencioznom ruskom izaslaniku kategorično napomene: „Mi, osim slobode, koju su nam naši preci izvojevali svojom krvlju, nemamo nikakvog drugog blaga". Zbog toga - nastavlja vladika - spremni smo da „branimo našu slobodu. Kada bi ovu izgubili, ne treba nam ni život, koji je inače najmilije blago". Ponavljajući stare i iznoseći nove optužbe protiv Vučetića, vladika je obavijestio ruskog carskog izaslanika da crnogorsko praviteljstvo razmatra mogućnost da uskoro pošalje svog izaslanika u Petrograd da ruskom samodršcu podnese „usmene izvještaje o sadašnjem našem novom poretku, miru i slozi, pa onda i o drugim događajima".
Od sredine marta pa nadalje održana je čitava serija sastanaka i sjednica zemaljskog praviteljstva i zemaljskog sabora, na kojima se raspravljalo o dokumentima istorijskog sadržaja što ih je nametala surova zbilja, a izazvao ruski grubi velikodržavni ekspanzionizam. Zaprepašćen sadržajem pisma crnogorskog praviteljstva od 6/18. III 1804. ruski izaslanik je odgovorio 12/24. III, napominjući važnost toga da ga je ruski imperator uputio u Crnu Goru s carskom gramatom, čiji je sadržaj već trebalo objelodaniti i narodu i praviteljstvu. Članovi praviteljstva su takoreći istog časa odgovorili da je njihov zemaljski poglavar toliko zadužio Crnu Goru i narod crnogorski da se njegov napor ne dade uporediti ni sa jednim sličnim do tada i da je, blagodareći njegovim „neizrecivim trudovima, staranju i nauci upostavljen prošle godine, u mjesecu avgustu, među njima mir i sloga", što se, ni po koju cijenu, nije smjelo prenebreći i omalovažavati. Iveliću je, po prijemu ovakvog odgovora od praviteljstva Crne Gore, jedino preostalo da ih zamoli da ne šalju svoje izaslanstvo u rusku prijestonicu. Na ovaj zahtjev carskog izaslanika, članovi praviteljstva su odgovorili istog trenutka, kategorično odbijajući da se sa njim sastane bilo koji zemaljski prvak, pogotovo ne vladika, sve do trenutka dok se ne kazne pravi „klevetnici" i dok se ne povrati prethodna carska naklonost.

Neravnopravna borba

Vladika je bio čovjek od dogovora i sporazuma, pa je, da bi utro put mirnom rješenju nastalog spora, izrazio spremnost za susret s izaslanikom, mada mu nije bilo drago što je ovaj kopije famozne carske gramate preko svojih pouzdanika širio po Crnoj Gori. Susret vladike i Ivelića bio je preliminarno predviđen u Brajićima. Nije sigurno da je do tog susreta ikad došlo.

Prepiska s Ivelićem bila je odmah iza toga prekinuta, a sam ruski izaslanik na tome više nije ni insistirao, plašeći se po život od razgnjevljenih vladičnih pristalica.
Vladika s praviteljstvom nije želio da prekida prepisku sa zvaničnim Petrogradom. Prvi važan dokumenat takve vrste praviteljstvo je poslalo Kolegiji inostranih poslova 1/13. V 1804. To je dokumenat dosta sličnog sadržaja s onim istorijskim odgovorima poslatim imperatoru Aleksandru I i Svetom sinodu 3/15. VIII 1804, kao i samom Iveliću. Oba dokumenta su publikovana i od pojedinih autora interpretirana dosta kritički. Sva tri pisma su prihvaćena na „sveopštem sobraniju", održanom na Cetinju 3/15. VII 1804. Glavni autor sva ova tri istorijska dokumenta je bio, van ikakve sumnje, sam vladika Petar I. Njemu su, vjerovatno, pomagali i ostali zemaljski prvaci, posebno nekolicina s izuzetnom nadarenošću. Uostalom, i potpisani zemaljski prvaci su znali i mogli da savjetuju vladiku šta treba reći ruskom vladaru, Svetom sinodu i njihovom zvaničnom izaslaniku, kad se raspravljalo o osnovnom pitanju narodne egzistencije. Svakome učesniku „sveopšteg sobranija" imponovalo je da pomogne u formulisanju odgovora jednom imperatoru, i to imperatoru sveruskom, crnogorskom pokrovitelju i zaštitniku, čiju je pismenu poruku, kao i zvaničnu gramatu njegovog Svetog sinoda, donio jedan carski đeneral.

Sabor na Cetinju

Glavni istorijski dokumenti prihvaćeni su i izglasani na Cetinju 3/15. VII 1804, „pri sveopštem sobranju", a potpisali su ga ored guvernadura Vuka Radonjića, još i serdari:
Ivan Petrović, Jovan Plamenac, Bogdan Vukotić, Nikola Đurašković, Ivan Martinović, Mihailo Bošković, vojvode:
Vuksan Milić, Nikola Martinović, Mihailo Vukotić, Savo Đurašković, Petar Vujović Zavišić, Stanko Uskoković, M. Vojvodić, Bogdan Vuksavljević, Ivan Knežević, Minja Radulović (!), Ilija Piletić, Radovan Božović, kneževi: Vuko Bogdanović, Gavrilo Ivanović, Jovan Vicković, Jovan Pejović, Marko Bajković, Labud Đukanović, Prele Ražnatović, Stefan Knežević, Dimitrije Plamenac, Jovan Đurović, Stanko Gažulević (!), Stanko Barjamović, Kojica Klisić, Petar Vuletić, Veliša Velimirović, Stanko Batrićević, Milutin Pavković, Boško Damjanović, Vuksan Knežević, Živko Mileković (!), Nikola Jovanović, Jovan Pavićević, Savić Grupković, Sava Mijušković, Andrija Kontić, Sava Nikčević, Drago Perunović, Vuko Vukićević, Simo Šćepanović, Jovo Janić (!), Savić Božov, Mihailo Roganović, Mihailo Stanojević, Stjepan Mitrović, arhimandrit morački Avksentije, iguman ostroški Petronije, vranjinski Stefan; protopopovi: Marko Martinović, Stanko Radonjić, Sava Plamenac, Rade Bošković, pop Drago Iličković, a u ime svih ostalih knezova i barjaktara potpisao se iguman Stefan (V. Đorđević).
Spisak je takođe potpisao „kancelar narodni" Jakov Stefanović.
Potpisnici ovih dokumenata su upozorili ruske zvaničnike: prije svega samog imperatora Aleksandra I, Kolegiju inostranih djela, Sveti sinod Ruske pravoslavne crkve, i najzad, njihovog zvaničnog zastupnika đeneral-lajtinanta Marka Ivelića da je crnogorski narod prolio dosta svoje krvi u odbrani vjere, narodnosti, čovještva i slobode - „što je poznato cijeloj Evropi". Da bi te tekovine još više osigurao, crnogorski narod je osnovao „sud i zakon" pod upravom „našega arhipastira". Zbog toga su crnogorski narodni predstavnici smatrali i smatraju da nijesu nikome „toliko obavezni koliko njemu za neumorni trud i mi sljedujemo njega i cijelo naše povjerenje polažemo u njega i vjerujemo što nam reče". Obraćajući se pismom direktno imperatoru, crnogorski prvaci su isticali da bi po uputstvima vladičnim izvršili „sve zapovijesti Vašeg imperatorskog veličanstva, ali ih ispuniti bez njegovog dogovora ne možemo nikako".

Dostojanstven odgovor

Optužujući carskog izaslanika đeneral-lajtnanta Marka Ivelića zbog prevratničkih kombinacija, i za nedolično ponašanje prema jednom slobodnom narodu, za pokušaj izazivanja oružane pobune u Crnoj Gori, zbog zlokobnih prijetnji da će protiv jedne slobodne zemlje krenuti s udruženim vojskama triju imperatora, zbog izjeve da će „staviti u zatvor" crnogorskog zemaljskog poglavara i povesti ga u „Sibir na vječno zatočenje", crnogorski beskompromisni zemaljski prvaci su ustvrdili da je Ivelić njihov stari ratni saradnik i poznanik, da ga dobro znaju, i da nije dorastao da im bude ravnopravan partner u dijalogu sa takvom ličnošću kakav je njihov vladika. Podsjećajući sveruskog samodršca na to da ruski Sveti sinod nikad nije bio nadležan da donosi odluke obavezne za Crnu Goru, crnogorsku državu i crnogorsku crkvu, starješine su kategorično zaključile: „Sveti sinod nema nikakva prava nad arhijerejima koji mu nijesu podvlasni izvan predjela ruskih granica, gdje je njihova vlast, i po ovome s našim arhipastirom nemaju nikakva posla".
Ako bi se u istoriji političke misli Crnogoraca tražila istorijska svjedočanstva koja bi najsnažnije potvrđivala snagu crnogorske nacionalne misli - onda bi pisma crnogorskih prvaka sastavljena i upućena zvaničnoj Rusiji od početka maja do sredine jula 1804. morala biti svrstana u red takvih istorijskih spomenika. Ona bi mogla služiti na čast svakoj evropskoj naciji. Crnogorci tada nijesu imali nacionalnu inteligenciju, čak ni elementarno školovane ljude, ali su znali da brane svoj nacionalni program, svoje nacionalno ime, državno dostojanstvo i istorijsku tradiciju od nasrtaja ruskog pravoslavnog fundamentalizma".
Pisma crnogorskih prvaka sa „sveobštega sobranija" poslata 1804. ruskom imperatoru, ruskom Svetom sinodu, Kolegiji inostranih poslova i đeneral-lajtnantu Marku Iveliću izazvala su u prijestonici Carstva iznenađenje.
Na Balkanu tada nije bilo narodne ili nacionalne skupšine spremne da na ovakav način, ovim jezikom i stilom, sastavi četiri dokumenta istorijskog značaja za predstavnike velikog Ruskog carstva, koje je računalo da njegova riječ bude presudna na Balkanu.
Pokušaj ruske vlade da crnogorskog vladara pošalje u progonstvo pretrpio je ružan epilog.

Petrogradski plan

Petrogradski kabinet je odmah po prijemu zvaničnih pisama iz Crne Gore počeo da razrađuje plan kako što prije da okonča spor sa crnogorskim vladikom i vladarem i s narodom crnogorskim.
Politički i diplomatski sukob, podstrekivan od strane ruske vlade i ruskog imperatora, preko Svetog sinoda, trebalo je što prije zataškati, mučan utisak o njemu ublažiti, a u javnosti stvoriti uvjerenje da se u odnosima Rusije i Crne Gore nije ništa tragično odigralo. To se moglo postići, pored ostalog, i na taj način ako se u

Crnu Goru pošalje novi specijalni izaslanik, sa zadatkom da ispita stanje stvari u toj zemlji, izgladi poremećene odnose, preduzme radnje da se interesovanje za francusku politiku preobrati u antifrancusko raspoloženje. Najefikasniji korak u tom smjeru, po ocjeni vlade na Nevi, bilo je otvaranje ruskog konzulata za Crnu Goru u Kotoru. Za konzula je naznačen Aleksej Josifovič Mazurevski, dotadašnji ruski konzularni službenik u Dubrovniku, Ukrajinac po nacionalnosti. Mazurevski je stupio na dužnost u avgustu 1804. dok se još nije bio stišao gnjev crnogorskog starješinskog sloja perma Rusiji i njezinom zvaničnom izaslaniku - đeneral-lajtnatnu Marku Iveliću. A što je najinteresantnije, carski izaslanik je još boravio u Boki Kotorskoj. Čekalo se da se, uz njegovu podršku, pripremi suđenje vladičinom sekretaru - Franju Dolćiju, bliskom vladičinom saradniku i nesumnjivom prijatelju.

Suđenje Dolčiju

Nijedan necrnogorac nije odigrao toliku ulogu u životu vladike Petra I kao Franjo Dolći. Vladika se s njim susrio još osamdesetih godina XVIII stoljeća, sa njim boravio kratko vrijeme u Rusiji, odakle su sredinom osamdesetih, po naređenju knjaza Potemkina, protjerani sa teritorije Rusije. Tada je započelo i vladičino prijateljstvo sa ovim, za ono vrijeme, obrazovanim Dubrovčaninom. Blagodareći Dolćiju, vladika je i promijenio mišljenje o suštini zbivanja u Francuskoj poslije velike revolucije i, vjerovatno po njegovim sugestijama, pokušao da uspostavi političke veze s Napoleonovom Francuskom.
Epilog čitave afere Stefana Vučetića i Sava Plamenca bilo je - suđenje Franju Dolćiju. Ono je obavljeno 9/21. XIII 1804. u režiji ruskog konzula Mazurevskog. Faktički, čitavim procesom dirigovala je nevidljiva ruka đeneral-lajtnanta Marka Ivelića.
Formalne dokaze za doćijevu krivicu nije bilo teško pronaći. Prilikom napravljenih pretresa svih hartija bivšeg vladičinog sekretara pronađeno je osam pisama upućenih Francuzima i sedam dobijenih od Francuza, ako i kopije njegovih ličnih rukopisa o raznim literarnim problemima koji su ga interesovali.
Vladika je bio protiv suđenja Dolćiju. Kako se desilo da jedan dio članova vladičina praviteljstva poklekne i dade pristanak za suđenje - teško je reći; o tome do danas nije pronađen nikakav pisani trag. No, bilo kako bilo, vladika nije želio da otvara suđenje nad slobodnim i nedužnim čovjekom, svojim iskrenim saradnikom i prijateljem. Tu je ulogu primio na sebe ruski novonaznačeni konzul u Crnoj Gori - Mazurevski. Grubo narušavajući suverenitet zemlje, u kojoj je bio akreditovan kao konzularni predstavnik, Mazurevski je pronašao Dolćijeva „pisma koja istinito otkrivaju izdaju i zle njegove misli protiv slobode i časti crnogorske". Na procesu je faktički suđeno vladici Petru Ŕ, a na optuženičkoj stolici se nalazio znameniti vladičin sekretar - Franjo Dolći.
Koliko su u čitavom slučaju Dolći - Vučetić - Plamenac i crnogorski vladar i njegovo praviteljstvo pokazali visok stepen nacionalnog dostojanstva i građanske odvažnosti - na kraju su pokleknuli. Na procesu Dolćiju suđen je i osuđen duh progresivne Evrope. Trebalo je eliminisati mogućnost da jakobinski duh prodre u svijest naroda jedne državice iznikle iz teškog oslobodilačkog rata. Ta zemlja slobode nije tada imala snagu da se do kraja istrgne iz sjenke pravoslavnog fundamentalizma ruskog carizma.

Novi izaslanik

Stefan Andrejevič Sankovski pripada onom nizu ruskih diplomata koji su ostavili dubok trag u crnogorskoj političkoj i državnopravnoj istoriji. Doskoro se nijesu znali pravi motivi ruske carske vlade da baš ovu ličnost pošalje u specijalnu misiju u Crnu Goru. Njegovo slanje na tako delikatan zadatak mora se dovesit u vezu s planom Adama Čartorijskog s početka stoljeća, koji je nagovještavao pravu buru zbivanja u Evropi i na Balkanu. Taj je plan u istoriografiji nazvan „Balkanskim planom" Adama Čartorijskog. Kao što je poznato, Čartorijski je bio član Tajnog komiteta carske ruske vlade i spadao u red onih ruskih političara, Poljaka porijeklom, koji su sudbonosno djelovali na istoriju izgradnje političko-strateških antinapoleonovskih koncepcija ruskog kabineta.
Na temelju preporuka Plana Adama Čartorijskog, ruska vlada je izgrađivala svoju balkansku politiku. Jedan od njegovih zahtjeva bio je da u Crnoj Gori treba podržati izgradnju državne organizacije, a djelatnost crnogorske države staviti u potpunu zavisnost od Petrograda. Samo na taj način - rezonovao je Čartorijski - Rusija je mogla osigurati svoje interese u borbi protiv Napoleonovih pretenzija u ovom dijelu Balkana, a crnogorski narod privoljeti da svoj oslobodilački pokret protiv Turaka usklađuje s ruskim spoljno-političkim pogledima. Aleksandar Ŕ je u načelu prihvatio Plan Adama Čartorijskog. U tom smislu bio je ovlašćen carski izaslanik Novosiljcev da otpočne razgovore s britanskim kabinetom i da mu predloži obrazovanje nekolike „republike" na Balkanu. Neki autori smatraju da se mislilo i na Crnu Goru. Krajem 1804. ruska vlada nije željela da napušta Balkanski plan Čartorijskog. Zbog toga je i početkom 1805. poslala Stefana Sankovskog u Crnu Goru.

Čovjek željezne volje

On je krajem marta stigao u Kotor, donio sa sobom zaostalu subvenciju od 3.000 dukata i odmah se uputio na Cetinje. Snabdjeven je bio i porukom Čartorijskog za vladiku Petra I, kome je javljno da carski izaslanik dolazi da sazna i sasluša „potrebe crnogorske".
Sankovski se brzo sprijateljio s vladikom. On je prvi ruski diplomata koji je realistički ocijenio crnogorskog vladara, stekao ubjeđenje da je u pitanju snažna figura, željezne volje, sposobna da lako upravlja i ljudima i državom.
Ruski izaslanik je bio dužan da do potankosti prouči suštinu državnotvoračkih odluka crnogorskog zemaljskog praviteljstva i crnogorskog vladara, donesenih na kraju XVIII i u samom osvitu XIX stoljeća da ispita koliko one imaju podršku u narodu, kao i da ustanovi da li bi crnogorski centralni organ vlasti trebalo transformisati u tom smislu što bi se od njega obrazovalo jedno uže tijelo od 12 članova, s platom od po 400 pijastri za članove i od 1.000 pijastri za predsjednika. Uz to, trebalo je ocijeniti da li bi takva ustanova istovremeno bila sposobna da štiti ruske interese na Balkanu.
Kako je ovo bio dosta snažan zaokret u politici prema Crnoj Gori, ruski imperator se, oslanjajući se na Balkanski plan, u svojoj gramati, upućenoj tada Crnogorcima (20. I / 1. II 1805), laskavim riječima izrazio o

vladici i njegovom Praviteljstvu, ističući da u njima vodi „dostojne potomke onih sinova crnogorskih koji su dali precima našim prave primjere nepokolebljive privrženosti i predanosti njihove ruskoj državi".

Putovanje kroz Crnu Goru

Prije nego što je pristupio ispunjavanju osnovne zadaće carske instrukcije, dobijene od Čartorijskog, Sankovski je, zajedno s vladikom, obišao Crnu Goru. Na tom putovanju je prikupio dosta podataka o zemlji i narodu i zajedno s vladikom sastavio statistički popis svih žitelja po plemenima sposobnim za oružje. Vjerovatno su izvještaji Stefana Andrejeviča znatno pomogli carskoj vladi, a prije svega Čartorijskom, da donese odluku o povlačenju Marka Ivelića iz Crne Gore.
Dogovarajući se s vladikom Petrom I o izradi plana za državnu reformu u Crnoj Gori 1805, Sankovski je vjerovatno bio prvi ruski diplomata koji je istakao rezerve prema proporcionalnom plemenskom predstavništvu prilikom izbora centralnih organa vlasti 1798, 1799. i kasnije 1803. Stoga je u projekat koji je želio da preporuči vladici nastojao da se to načelo ne poštuje po svaku cijenu. Zaokupljen kritičkim mislima o socijalnoj genezi crnogorske starješinske oligarhije, koja se nametala kao državna elita, Sankovski je strahovo od saznanja činjenice da pojedini predstavnici iz te elite nijesu slobodni od podmićivanja, što je i vladici zadavalo posebnu brigu. Kako svaka nastajuća vlast svoju moć manifestuje kroz vršenje sudske funkcije, u toj sferi njezine djelatnosti najčešće je i dolazilo do zloupotreba. Sve je to prvog crnogorskog zakonopisca i natjeralo da suđenje „po hajteru" i „mitništvo" proglasi za teško krivično djelo. U zemlji patrijarhalne kulture novac je, kao i svuda u sličnim istorijskim okolnostima, imao karakter fetiša i brzo je rastakao čovjekov moral i dušu.

Plan državnih reformi

Vladika i Stefan Andrejevič nijesu sami radili Plan o državnim reformama. Iz reda članova crnogorskog praviteljstva izdvojili su šestoricu istaknutih prvaka, zajedno s njima, započeli rad na pripremi tog istorijskog projekta. To su bili: guvernadur crnogorski Vuko Radonjić, katunski serdar Điko Maritnović, crmnički serdar Ilija Plamenac, riječki serdar Nikola Đurašković, bjelopavlićki serdar Mihailo Bošković i vojvoda lješanski Stano Uskoković. Njihov izbor je, van sumnje, predložio sam vladika a karakteristično je da ih je Stefan Andrejevič bez pogovora prihvatio. Koliko je potrajao rad na definisanju Plana državnih reofrmi - teško je za sada reći.
Zna se pouzdano da su sedam predstavnika Crne Gore, zajedno sa izaslanikom ruske vlade, postigli potpunu saglanost u svim prijedlozima za organizaciju svih centralnih institucija vrhovne vlasti i izvršnih organa. Po tom projektu centralni organ zemaljske vlasti predstavlja narodna skupština i vladika kao vrhovni zemaljski vladar. Izvršne organe državne vlasti činili su Senat starih i Senat mladih. Isto tako, projektom su bila izložena načela o organizaciji Narodne kancelarije, u kojoj su radili sekretar, generalni sekretar i „obersekretar". Bila je takođe predviđena i funkcija arhisenatora". On je predsjedavao Senatom starijih i Senatom mladih, u slučajevima kad nijesu mogli to da čine vladika-prezident i guvernadur-prezident. Njima dvojici je, po Projektu, takva funckija pripadala. Projektom je jasno bila podijeljena nadležnost vladike i guvernadura, tako da je bio potopuno isključen sukob nadležnosti među njima.
Zanimljivo je istaći da je prilikom raspravljanja o organizaciji centralnih organa zemaljske vlasti i proceduralnim principima koji se primjenjuju prilikom izglasavanja pojedinih rješenja bilo govora o načelu proste, dvotrećinske, pa čak i tročetvrtinske većine, u zavisnosti od pravne situacije. Čitav Projekat je bio koncipiran tako da se u najvećoj mjeri zaštite interesi i zajednice i građanina od onih koji su ih mogli da ugroze. Na najefikasniji način su zakonopisci pokušali da iznađu pravna rješenja kako da osiguraju čovjeka građanina od države, tj. od njezinih predstavnika koji bi pokušali da zloupotrijebe svoju poziciju u hijerarhiji aparata državne vlasti.

Uzaludna podrška

Prvi ruski državnik koji je dobio majski Plan o reformama bio je sam Adam Čartorijski. Čim mu je tekst reformi sa majske skupštine na Cetinju prispio na uvid, izjavio je da je sačinjen na najbolji način i da je bio inspirisan vizionarskim pogledima da Crnogorci „požanju plodove svojih dosadašnjih napora". Ruska vlada je stoga imala obavezu - nastavlja dalje Čartorijski - da pokaže izuzetnu pažnju prema jednom slovenskom narodu koji je znao „da sačuva svoju nezavisnost, uprkos napadima Turaka i pretenzijama Mletačke republike i Bečke monarhije, podsticanih posebnom željom da unište političko biće crnogorskog naroda". „Po sadašnjem obliku vladavine - nastavlja Čartorijski - najviše prerogative vlasti kod Crnogoraca ima mitropolit, koji u svojim rukama drži duhovnu i svjetovnu vlast. To je strogo neograničena vlast i njemu se Crnogorci slijepo pokoravaju. „... Lična svojstva sadašnjeg mitropolita Njegoša i njegova privrženost Rusiji ne podliježu sumnji, sudeći po svjedočanstvima državnog savjetnika Sankovskog". Vladika je - nastavlja se dalje u ovom referatu - ustao protiv pretenzija bečkog dvora, koji je nastojao da ga privuče na svoju stranu. Preko vladike Petra I trebalo je - kako je rezonovao Čartorijski - staviti do znanja tamošnjim narodima da nije daleko dan njihovog konačnog oslobođenja.
Zbog toga je Čartorijski predložio imperatoru Aleksandru I da se ozbiljno pozabavi Projektom o osnivanju jedne šire državne zajednice na Balkanu, onako kako je to rezonovao i crnogorski vladar. Ta je nova državna zajednica trebalo da uzme u obzir iskustvo Dubrovačke republike, kao i Republike Sedam jonskih ostrva. Takva država - isticao je Čartorijski - mogla je da postane bedem „protiv Francuske".
Iako majski Projekat iz 1805. nije sproveden u djelo, odigrao je snažnu ulogu u razvoju državno-pravne misli crnogorskog naroda. On je, ako ništa drugo, unio u pravnu svijest Crnogoraca neke kategorije građanskog društva i antiplemenske svijesti, rušeći patrijarhalitet kao osnovu plemenskih institucija.

Bitke na obali Jadrana

Sredinom marta (13/25. III) komandant ruske pomorske eskadre viceadmiral Senjavin, poslije dobijenih poziva iz raznih bokeških komunitadi, donio je odluku da i sam otplovi za Boku Kotorsku. Tamo je prispio

16/28. III 1806. Sljedećeg dana na njegov admiralski brod „Selajfil" prispjeli su vladika Petar I i Sankovski i obavijestili ga o želji bokeškog stanovništva da se stavi „zauvijek" pod skiptar sveruskog imperatora. Admiral je bio ushićen saznanjem da mu se pružila prilika što učestvuje u događajima za koje je znao da ulaze u istoriju Evrope i bitno utiču na dalju sudbinu balkanskih Slovena. Ploveći od Herceg Novog do Kotora, smatrao je da se kreće „najljepšim fjordom na svijetu".
Dok su se vladika i ruski pomorski komandanti pripremali za oružana dejstva protiv Francuza, Dubrovčani su se našli između dvije vatre - Rusa i Francuza. Ruske i crnogorske prijetnje su bile ozbiljne, a francuske pogotovo. Većina dubrovačkih senatora i građana bila je za to da se odbiju ruski zahtjevi (o predaji Dubrovnika), smatrajući da su Francuzi manje zlo. Tako je na sjednicama dubrovačkog senata pobijedilo shvatanje da je cjelishodnije pustiti u grad francuske trupe, nego se izlagati riziku oslonca na slabiju stranu - Ruse i Crnogorce.
Ubrzo poslije ove odluke dubrovačkog Senata, Senjavin je otplovio prema Trstu, a vladika i kapetan Bjeli ostavljeni da motre na kretanje Napoleonovih trupa. Glas o ulasku Francuza u Dubrovnik podstakao je vladiku da s jednim odredom Crnogoraca i Bokelja, sa dvije čete Vitebskog i jednom Trinaestog jegerskog puka krene ka Cavtatu. Do prvog sukoba vladičinih jedinica s Francuzima došlo je već na samom početku juna. Vladičini odredi su protjerali francuske jedinice iz Cavtata do Brgata. Sredinom jula došlo je do žestokog okršaja na samom Brgatu (5/17. VI), kad je 3.500 Crnogoraca i Bokelja pod vladičinom i 1.200 Rusa pod komandom knjaza Vjazemskog napalo i na juriš zauzelo Brgat. Na bojištu je ostalo 312 francuskih vojnika i oficira, među njima i đeneral Delgog. Crnogorci su poslije toga opsadirali Dubrovnik. Opsada je trajala sve do 24. VI/ 6. VII 1806.

ДМИРАЛ СЕЊАВИН

Deblokada Dubrovnika

Poslije deblokade Dubrovnika otputovala je jedna bokeška delegacija u Petrograd da tamo izloži zvaničnim organima ruske vlade težak položaj u koji je zapalo stanovništvo Boke Kotorske. Govorilo se čak da bi Bokelji, u slučaju da Boka potpadne pod vlast Francuza, bili u stanju da svoj zavičaj predaju „ognju" i da ga do temelja razore.
Francuska deblokada Dubrovnika nagovještavala je teške vojne sudare na dubrovačkom i bokokotorskom ratištu. Najteži udar crnogorsko-bokeške vojske i ruskih trupa protiv Francuza, kojima je komandovao đeneral Marmon, odigrao se za vrijeme devetodnevne bitke za Herceg Novi. O tim okršajima ostavio je najvjerodostojnije svjedočanstvo jedan od glavnih aktera bitke - vladika Petar I. On je u svojim dnevnim zabilješkama dosta precizno izložio razvoj oružanog sudara. Taj je sukob po svojoj žestini spadao u red najtežih ratovanja vođenih na ovim prostorima u čitavom XIX stoljeću. Bilans same bitke bio je porazan za Francuze: nekoliko hiljada mrtvih i ranjenih, među kojima je bio i jedan đeneral, 18 štabskih i 37 viših oficira (ukupno 3.000 mrtvih i ranjenih), dok su Crnogorci, Bokelji i Rusi imali ukupno 800 mrtvih i ranjenih. Crnogorcima i Rusima je pao u ruke znatan ratni materijal, između ostalog 50 topova i 10 transportnih lađa sa ratnim materijalom.
U oštrom sukobu pod Herceg Novim došao je do izražaja izraziti dar za ratovanje glavnog crnogorskog komandanta. To su uočili ruski oficiri i vladičini saborci. Iskusni vojskovođa iz ratova protiv Turaka, a posebno iz ratova protiv skadarskog vezira, znao je da odredi kad je najdjelotvornije upotrijebiti rezervu i koji pravac naznačiti za odlučujući udar svoje glavnine. Ruski oficiri su tada posmatrali kako vladika komanduje na frontu pod Herceg Novim, te su se zbog toga prema njemu i ponašali kao prema đeneralu, kome je tada sablja predstavljala najbitnije obilježje.

Pobjeda kod Herceg Novog

Posljednji dan bitke pod Herceg Novim (21. IX / 3. X 1806) proticao je u silovitom protivudaru vladičine glavnine na razbijene francuske jedinice, koje nijesu imale snage da izdrže blisku borbu. Crnogorci su gonili potučene Napoleonove grenadire sve do Vučjeg ždrijela, gdje su se zaustavili. U okršaju kod Vučjeg ždrijela, Crnogorci su imali 40 mrtvih i ranjenih, dok je na bojištu ostalo oko 300 francuskih vojnika i 8 oficira. Tih dana četa serdara Đika Martinovića prošla je neopaženo kroz francuski raspored i iz zarobljeničkog logora na Vitaljini oslobodila sve ruske zarobljenike.
Progoneći razbijenog protivnika, crnogorski glavni zapovijednik je izdao naredbu da se popale „sva sela konavaoska bivše Republike dubrovačke", a za povod tako surovoj represivnoj mjeri poslužilo mu je ponašanje dubrovačkih građana za vrijeme napada Marmonovih jedinica na vladičin raspored pod Herceg Novim.
Poslije kraćeg zadržavanja na Debelom brijegu, vladika je povukao glavninu na visove iznad Herceg Novog,

smatrajući da opasnost od Francuza nije prošla.

Napad na Korčulu

U prvoj polovini decembra 1806. (26. XI/8. XII) došlo je do novog crnogorsko-ruskog napada na ostrvo Korčulu. Tom prilikom je likvidiran francuski garnizon, komandant Orfengo zarobljen sa čitavim garnizonom, uz znatne gubitke napadačkih (ruskih i crnogorskih) snaga. U napadu na Korčulu učestvovao je jedan probrani crnogrsko-bokeški odred pod komandom vladičinog brata, serdara Sava Petrovića. Za pokazanu hrabrost i umješnost u osvajanju ostrva vladičinih brat je nagrađen Ordenom Svetog Georgija 4. stepena, dok mu je sinovac Stanko Stijepov, koji je u napadu na Korčulu bio ranjen, dobio pozlaćenu sablju i Orden Svete Ane. Inače, ovo su tada bila dva najistaknutija vladičina rođaka - stubovi njegove vlasti u zemlji. Stanko Stijepov je sve više dobijao uticaj i bio vladičin izaslanik za obavljanje važnih diplomatskih radnji u Rusiji. Među mlađim Petrovićima vjerovatno je bio najsnažnija politička figura. Korčula je u ovom ratu osvajana nekoliko puta.
Dok je Vladika tako rezonovao, ruski viceadmiral Senjavin sudio je da poslije Marmonovog poraza pod Herceg Novim ne postoji opasnost od obnavljanja francuskih udara na savezničke snage u Boki Kotorskoj. Zbog toga je predložio Vladici da smanji crnogorske snage na 3.000, a bokeške na 1.000 vojnika. Proslavljeni viceadmiral izdao je proglas Crnogorcima i Bokeljima, hvaleći njihovo „odlično junaštvo i hrabrost", ističući činjenicu da „smjelost neprijatelja koji se usudio stupiti na vašu zemlju - kažnjena je! Vašem postojanstvu udivio se neprijatelj, koji je izgubio toliko ljudi, da neće skoro moći skupiti novu silu i opet na megdan izaći".
Ruski vojskovođa i admiral tačno je procijenio da sukob crnogorske vojske s Napoleonovim trupama u Primorju i Boki Kotorskoj spada u najslavnije stranice crnogorske ratne istorije.
Po preporuci Senjavina vladika je smanjio oružani sastav za polovinu, ali ni on ni ruski komandanti nijesu imali namjeru da stave mač u korice. To je potvrđeno tim što je sredinom oktobra jedan udruženi odred crnogorskih i ruskih trupa izvršio prodor sve do Cavtata. Za to vrijeme jedna specijalno formirana eskadra, u sastavu od četiri ratna broda, izvršila je prodor prema ušću Neretve, dok je jedan od njih držao u opsadi Dubrovnik. Dubrovnik je tada štitio francuski garnizon kojim je komandovao đeneral Loriston.
Povlačenje francuskih snaga prema Dubrovniku budilo je kod Crnogoraca i Bokelja nade u to da će uskoro nastupiti trenutak da se konačno riješi sudbina Boke Kotorske. Baš tada, sredinom oktobra (4/16), vratili su se iz Petrograda i bokeški izaslanici, na čelu s arhimandritom Vučetićem i donijeli ohrabrujuću vijest od ministra Budberga, a vladici Petru I i 2.500 zlatnika za izmirenje nekih troškova učinjenih u oslobođenju Boke Kotorske. Vladici je, istovremeno, donesen i zlatni brilijantski krst.
Ako su tada narastale iluzije kod Crnogoraca, kod Hercegovaca su bile još snažnije. Oni su stalno slali poruke Senjavinu da su u svakom trenutku spremni da se sjedine s ruskom vojskom, ako to prilike budu nametnule. On im je odgovorio da se strpe do proljeća sljedeće godine, ali im je i preporučio da ne dozvoljavaju da se preko hercegovačke teritorije snabdijeva hranom i drugim materijalom francuski garnizon u Dubrovniku.

Turska objava rata Rusiji

Kad je izgledalo da je vladika Petar I prebrižio glavne brige, na njega je pala velika muka-kako se osloboditi pritiska od skadarskih i hercegovačkih Turaka; od toga je u mnogome zavisio njegov plan o ujedinjenju Crne Gore i Boke Kotorske. Vladičina strahovanja dobrim dijelom su podsticali i Hercegovci. Oni su se još od početka operacije nalazili u vladičinim jedinicama.
Vladičine brige udvostručavalo je teško stanje kroz koje je prolazila Crna Gora. Nije slučajno vladika ostavio u Crnoj Gori svog zeta serdara Sava Plamenca, jednog od nesunjivo najumnijih Crnogoraca.
Dok su savezničke snage u Dalmaciji i Boki Kotorskoj vršile nova pregrupisavanja, pristigla su ruskim trupama pojačanja sa Krfa, ali ne u jačini da bitnije izmijene strategijsku situaciju na Jadranu.
U vrijeme dok su se rasplamsavale borbe duž dalmatinske obale, komandant ruske pomorske eskadre u Jadranu i Mediteranu dobio je sigurna obavještenja da se Ali-paša Janjinski priprema da izvrši napad na Jonsku republiku. To je ruskog komandanta natjeralo da preduzme hitne mjere kako bi što efikasnije zaštitio Republiku od starog otomanskog buntovnika.
Još od juna 1806. u rusku prijestonicu pristizale su vijesti o intrigama francuskih zvaničnih krugova u Carigradu i snažnom pritisku Napoleonovih agenata na otomansku vladu da što prije raskine diplomatske odnose s Petrogradom. Na Bosforu se odigrava la prava politička drama, koji je podsticala i britanska diplomatija, skrećući, takođe, pažnju Porti na rizičnost njenog oslonca na Francusku. Za to vrijeme francuski agenti su se razmiljeli po Balkanu, posebno po Vlaškoj i Moldaviji. Ruska i britanska diplomatija stalno su prijetile Porti raskidom diplomatskih odnosa, ali to na otomansku vladu nije mnogo djelovalo. Ruska vlada je na vrijeme zapazila da je s pogrešno izabranog put a teško skrenuti tvrdoglavog otomanskog suverena, pa je stoga još 27. VIII/8. IX 1806. upućen carski reskript đeneralu Miheljsonu da je ruskom poslaniku u Carigradu naloženo da otomanski kabinet upozori na opasnost puta koji je odabrao. Početkom septembra prilike su se toliko pogoršale da je Aleksandar I bio prinuđen da javi đeneralu Miheljsonu, komandantu Moldavske armije, da su odnosi s Turskom dostigli opasnu tačku razvoja, sa koje ih je teško povratiti u normalan tok. Već krajem oktobra, ruski imperator je bio prinuđen da Miheljsonu izda naredbu da prijeđe Dnjestar i da s trupama uđe u Moldaviju i Vlašku. Time je realizovana stara ideja Čartorijskog, istaknuta u njegovom referatu o istočnom pitanju. Primivši takvu zapovijest iz prijestonice, Miheljson je prokomentarisao tako što je istakao da na Tursku više „djeluje strah nego dobra volja".
Otomanski suveren je stalno otezao razgovore s Italijnskim. Ruski ministar inostranih poslova Budberg je u svojoj instrukciji od 12/24. X 1806. isticao da otomanski suveren želi da dobije u vremenu, kako bi što prije postigao dogovor s Napoleonom. To je bio i osnovni razlog zbog koga je i izdata naredba Miheljsonu da uđe u Vlašku i Moldaviju. Italijnski je zaprijetio Porti prekidom diplomatskih odnosa ukoliko ona ne prekine tajne diplomatske pregovore s Paritzom. Iako je sultan Selim III bio zbunjen ovako oštrim upozorenjem, nije prezao od toga da izabere najopasniju varijantu za rješavanje krize na Istoku. Već 15/27. XII 1806. izdao je hatišerif o objavi rata Rusiji. Slučaj je htio da to bude na sam dan kad su Karađorđevi ustanici na juriš zauzeli Beograd.

Planovi i ostvarenja

Rusko-turski oružani sukob Napoleon je primio s oduševljenjem. Kod njega je počela da narasta iluzija da Rusiju može istisnuti iz Pricrnomorja, razoriti ruske ratne luke na Crnom moru, a rusku ratnu mornaricu ograničiti na najmanju mjeru. Te megalomanske ideje francuski imperator iznio je u pismu sultanu već u martu sljedeće godine.
Događaji na Istoku su se odmah odrazili na razvoj prilika u Crnoj Gori. Već 23. X / 6. XI 1806. ruski ministar inostranih poslova Budberg obavijestio je ruskog predstavnika kod Crnogoraca o razlozima koji su natjerali petrogradsku vladu da izda naredbu Moldavskoj armiji za ulazak u Vlašku i Moldaviju. U tom pismu Budberg je informisao Sankovskog o želji carske vlade da vladika sa svojom vojskom i u zajednici sa Hercegovcima preduzme koordiniranu vojnu operaciju, kako bi sa svojim trupama oslobodio teritorije koje ga razdvajaju od srpskih ustanika. Istovremeno, Budberg ga je obavijestio o izdatoj naredbi Sankovskom da s većim dijelom svoje flote hita na Istok prema Carigradu, a da manji dio svojih pomorskih snaga ostavi u vodama Jadrana radi zaštite od Francuza. Po preporuci Sankvoskog, Petar I je tada otputovao u Crmničku i Riječku nahiju da ih pripremi za odbranu od eventualnih posezanja skadarskog vezira, za što su bila osigurana finansijska sredstva od 28.000 zlatnika, koja su im tada bila stavljena na raspolaganje.
Početak rata na Istoku nametnuo je nove brige crnogorskom vladaru i, objektivno, stvorio novu strategijsku situaciju na Balkanu. Nju nije bitnije moglo da izmijeni ni to što je odmah po povratku ruske flote sa korčulansko-bračke operacije doplovio u vode Jadrana dio Baltičke flote (21. XII 1806 / 2. I 807) u jačini od pet bojnih brodova, pod komandom kapetana bojnog broda Ignjatjeva. To je podstaklo veliku nadu kod Bokelja i udvostručilo oduševljenje kod Crnogoraca za nastavak ratovanja.

Neuspjeh crnogorsko-ruske ofanzive na Hercegovinu

Pripreme za sprovođenje u djelo instrukcije ruske vlade o hitnim vojnim mjerama za spajanje crnogorsko-bokeško-hercegovačkih trupa, ojačanih specijalnim ruskim odredima, sa srpskim ustanicima i ruskom vojskom iz sastava Miheljsonove armije počele su odmah. U toku samih priprema prispjela su uputstva ruskim komandantima u Boki Kotorskoj i Dalmaciji da ne mogu preduzimati nikakve značajnije vojnopolitičke poduhvate bez tješnje saradnje s vladikom crnogorskim. Čim je dobio ovakvu naredbu, Stefan Sankovski ga je pozvao da hitno okonča poslove u Crnoj Gori i doputuje u Boku Kotorsku.
U toku januara i februara bile su u Boki Kotorskoj završene sve ili gotovo sve tehničke radnje za ojačavanje odbrambenog fortifikacijskog sistema za slučaj eventualnog udara francuskih vojnopomorskih snaga. Tim poslovima je sigurno rukovodio kapetan I ranga Baratinski, komandant svih pomorskih jedinica. Baš u vrijeme dok su tekli radovi na ojačavanju bokokotorskog fortifikacijskog sistema, doputovala je kod vladike nova delegacija hercegovačkih predstavnika da ga moli da odmah, bez ikakvog čekanja, preduzme neophodne mjere za oslobođenje Hercegovine.
Prije izrade operacionog plana za upad u Hercegovinu i pohoda u susret srpskim ustaničkim i ruskim snagama, doneseno je rješenje da glavni političko-strateški plan sastavi vladika Petar I i da obrazloži sve neophodne elemente za izradu realne kombinacije za prodor kroz relativno neispitanu teritoriju u susret Karađorđevim i ruskim trupama.
Po planu vladike Petra I ništa nije smjelo da se prepusti slučaju, ako se htjelo brzo ovladati prostorom, što je mogao da posluži za operativnu osnovu daljeg prodora kroz dubinu turske teritorije. Planom je, prije svega, bilo predviđeno da se izradi odbrambeni sistem za slučaj napada turskih trupa iz Spuža, Žabljaka i Podgorice, kao i od evntualnog ispada francuskih snaga iz Dubrovnika. Vladičin plan je bio strogo ofanzivnog karaktera, a neposredni mu je cilj bio da smjelim vojnim udarom pravcima: Trebinje-Klobuk, Grahovo-Nikšić i Ostrog-Nikšić ovlada saobraćajnicama kojima se najbrže može prodrijeti u dubinu hercegovačke teritorije.

Razilaženje na savjetovnju

Na vladičinu preporuku, trebalo je da Sakovski pripremi savjetovanje na kome bi učestovali pukovnik Kniper, kapetan I ranga Baratinski, Stankovski i vladika. Iako je susret trebalo ubrzati, nekome to nije odgovaralo, pa je do njega došlo tek sredinom februara 3/15. II u Herceg Novom, u štabu pukovnika Knipera. Na sastanku je sam Sankovski insistirao da pohod u Hercegovinu počne odmah, obrazlažući to potrebom da se Turcima ne dopusti da se blagovremeno pripreme za odbranu. Na savjetovanju je došlo do razilaženja u izboru glavnog pravca za prodor. Vladika je predlagao da se Nikšić napadne kroz Ostroški klanac, preko Planinice. To je, uostalom, bilo obrazloženo i u pismeno sačinjenom planu. Sankovski je bio protiv toga, računajući da je dovoljan udar preko Banjana i Grahova. Na kraju je odlučeno da se iz sastava ruskih pomorskih snaga izdvoji jedan odred od 1.000 vojnika i oficira, sa četiri artiljerijska oruđa, i uputi preko Banjana i Grahova, zajedno s crnogorskom vojskom za udar na Nikšić. Odlučeno je, takođe, da se iz sastava pomorskih snaga pod komandom kapetana Baratinskog idzvoje dva briga da izvrše demonstraciju prema Baru, kako bi olakšali operaciju prema Nikšiću. Na savjetovanju je ocijenjeno da je oslobođenje Nikšića izvjesnost u koju ne treba da se sumnja, pa je, s tim u vezi, zaključeno da se u oslobođenom gradu ostavi garnizon od 200 vojnika i odmah krene ka Hercegovini i Novom Pazaru. Na savjetovanju je zaključeno da se jedna kolona, sastavljena isključivo od Primoraca i Hercegovaca, usmjeri ka Trebinju i Klobuku, da ona, osim osvajanja tih gradova, radi na podizanju opšteg ustanka čitavog hercegovačkog življa. Za to je trebalo odmah sastaviti proglas Hercegovcima i za to je zadužen vladika. Na njegov prijedlog sačinjeno je pismo za Karađorđa. Od vođe srpskog ustanka je zatraženo da odmah uputi dio svojih snaga „u sretanje", a pismo je poslato po serdaru Savu Plamencu, ovlašćenom da i usmeno upozna ustaničke prvake sa stanjem stvari na crnogorsko-hercegovačkom području.
Postojalo je opšte uvjerenje među crnogorskim i bokeškim starješnama da će se uskoro ostvariti ovakav operativni plan. To ujerenje je naročito podsticao Stefan Sankovski. On je u tom smislu vršio svakodnevne odgovore s pojedinim bokeškim starješinama; ruski izaslanik se ponašao tako kao da će plan, postignut na dogovoru u Herceg Novom, biti ostvaren onako kako je i zaključeno. Tok stvari je, međutim, tekao drugačijim smjerom. Iako su poslovi na pripremi ofanzive kroz Hercegovinu rađeni užurbano - sam tok priprema je tekao sporo. Dogovori su lako postizani, ali preporuke i zaključci nijesu poštovani, utanačeni rokovi su po

pravilu prekoračivani, svako je vukao na svoju stranu. Malo se ko, osim vladike, čvrsto držao zadate riječi. Čak je i proglas za Hercegovce upućen s dosta zakašnjenja. Svi su znaci govorili da je veliki poduhvat za oslobođenje Hercegovine dobro zamišljen, ali loše pripremljen.

Plan o slaveno-serbskoj državi

U skladu s nacrtom Plana za pohod u Hercegovinu i pripremama za susret sa srpskim ustanicima i ruskim snagama u Srbiji, vladika Petar I je tada razradio i Projekat o osnivanju šire slaveno-serbske državne zajednice. Po preporukama toga Projekta, trebalo je osnovati novu državnu zajednicu sa Crnom Gorom kao matičnom državom. U sastav te nove državne organizacije trebalo je da uđu: Crna Gora sa gradovima: Podgoricom, Spužom i Žabljakom, čitava Boka Kotorska, Hercegovina, dio Dalmacije i Dubrovnik.
Tako sjedinjena zemlja trebalo je da dobije naziv: „Slaveno-serbsko carstvo".
Tituli sveruskog imperatora trebalo je dodati naziv slaveno-srpskog cara;
Carstvom je trebalo da upravlja namjesnik ili rezident po nacionalnosti Rus;
Za pomoćnika namjesnika trebalo je naznačiti vladiku crnogorskog i dodijeliti mu titulu „tajnog savjetnika";
Za prijestonicu nove države naznačen je Dubrovnik;
Mitropoliji Slaveno-srpskog carstva trebalo je odrediti tri arhijereja (u Zadru, Trebinju i Kotoru);
U sjedištima arhijereja bilo je zamišljeno da se otvori po jedna bogoslovija.
Ovaj značajni projekat vladika je uputio po arhimandritu Simeonu Ivkoviću na uvid i usvajanje ruskom ministru inostranih poslova. Pošto ga je ocijenio kao veoma značajan politički dokument, ruski ministar inostranih poslova Budberg sastavio je odgovarajuće referate za Aleksandra I i carsku vladu. Pred kraj maja 1807. vladika je dobio pismo od Budberga, u kome je isticalo da se neće žaliti trud da se pomogne Crnoj Gori, čim se ostvari pobjeda nad neprijateljem. Vladika i njegovi najbliži saradnici su tako nastavili da produbljuju nadu u ostvarivanje konačnih ideja crnogorske države - za izlazak na more i dobijanje gradova u Zetskoj ravnici. Silazak u doline rijeka, na čijim je obalama u srednjem vijeku izgrađivana crnogorska ranofeudalna i feudalna država, bio je jedan od ciljeva vladičine politike.

Neočekivani smjerovi

Ma koliko vladika Petar I i crnogorski i bokeški prvaci pridavali poseban značaj Planu za prodor u Hercegovinu, pripreme za njegovu realizaciju nijesu tekle na odgovarajući način. Mnogo se kasnilo, a trebalo je djelovati brzo, efikasno i bez zastoja. Protivnik je to iskoristio, za odbrambene pripreme. Kad su operacije, napokon, otpočele pokazalo se da napadajuće snage nijesu bile dorasle za vođenje operacija po brdsko-planinskim područjima, koje je branio iskusni i odvažni protivnik.
Događaji na području Crne Gore, Boke Kotorske i Hercegovine kretali su se nekim neočekivanim smjerovima, tako da je teško bilo predvidjeti njihov konačan ishod. Ako je ko od ličnosti koje su upravljale zbivanjima to mogao realno predvidjeti, onda je to bio vladika Petar I. Opsjednut osnovnom političko-strateškom mišlju da stvori državu koja će se oslanjati na nekadašnje dukljansko i zetsko primorje, državu koja bi u svoju teritoriju uključila rječne doline i gradove središnje udoline Crne Gore od Gacka, klancem Duga, preko Nikšićkog polja, niz Ostroški klanac, sa Zetskom ravnicom i Skadarskim jezerom kao važnim unutrašnjim vodenim putem do Ulcinja. Vladika je procijenio da se ne smije propustiti šansa, za koju je vjerovao, da mu je ponudila istorija. Tu je šansu, smatrao je vladika, olakšavala istorijska okolnost što su upravo na tom prostoru snage protivnika bile brojno oslabljene, dok su njegove i snage njegovih saveznika bile relativno superiorne, a na području nekadašnjeg Beogradskog pašaluka narastale u respektabilnu vojnu silu, uz to oslonjenu na vojne jedinice istočnog slovenskog kolosa.
Razmišljajući stalno u takvim i sličnim kategorijama i pošto se oslobodio strahovanja od opasnosti od udara turskih snaga iz Skadarskog pašaluka, vladika Petar I je dao saglasnost, iako vrlo teška srca, da se udar na Hercegovinu još jedanput odloži.
U vrijeme dok je na dalmatinskom i bokokotorskom ratištu boravio proslavljeni ruski vojskovođa i viceadmiral Senjavin i svojom željeznom rukom držao sve poluge savezničke ratne mašinerije i na moru i na suvu, vojne operacije su izvođene sinhronizovano, tako da je svaki pojedinačni poduhvat predstavljao dio opšte operativne zamisli. Tada vladika Petar nije ni mogao imati pretenzije da na sebe uzme ulogu komandanta koji je trebalo da drži u svojim rukama sve savezničke vojne ratne snage u Boki Kotorskoj. Poslije odlaska viceadmirala Senjavina, znatno su se izmijenile okolnosti - nestalo je s pozornice čvrste komandantske ruke, a prezentacije da takvu ulogu primi na sebe imale su četiri ličnosti - Stefan Andrejevič Sankovski, pukovnik Knipar, kapetan I ranga Baratinski i vladika Petar I, a od njih četvorice samo je jedan imao dara za takvu dužnost - vladika Petar I.

Neuspješna operacija

ВЛАДИКА КАО РАТНИК: Француски цртеж Петра Првог

Da bi nesreća bila veća, prostor kuda je trebalo da se izvode ratna dejstva bio je prekriven relativno visokim snijegom, a pored toga nije za vojsku bila osigurana dovoljna količina hrane. Organizatori pohoda su se čak morali služiti piratskim akcijama na moru da bi se hrana kako-tako osigurala. Proticao je mjesec mart, a pripreme za pohod još nijesu bile okončane. Ruski komandanti su bili suviše oprezni, držali su da se u rizik tako delikatnog poduhvata ne smije ulaziti bez potpuno sigurnih i temeljnih priprema, osjećao je da stvari ne idu kako valja, pa je stalno od vlade zahtijevao dodjelu novih finansijskih sredstava. Jedino što je bilo sasvim sigurno bio je fakat da su vojnopomorske snage, kojima je komandovao kapetan I ranga Baratinski, suvereno vladale vodenim prostorima južne Dalmacije i Boke Kotorske, tako da im dolazak nijednog stranog ratnog broda nije mogao promaći neopažen.
Oklijevanje pukovnika Knipera i Sankovskog porazno je djelovalo na vladiku. Ličnost njegove životne filozofije i njegovog iskustva to je teško prihvatila. Do otvorenog sukoba u gledanjima na plan za prodor u Hercegovinu došlo je na prvom zajedničkom savjetovanju, održanom 12/24. III 1807. u stanu pukovnika Knipera. Vladika je tada svoj prkos prema vojnostručnim objašnjenjima pukovnika Knipera i drugih prisutnih oficira pokazao svojom odlukom da napusti Boku Kotorsku i svu brigu za izvođenje hercegovačke operacije prepusti Kniperu i njegovim oficirima. Vladičin odlazak iz Boke Kotorske jako je pokolebao i Sankovskog, i on je počeo da izražava sumnje u Kniperovo sitničavo robovanje pravilima ruske ratne službe. Na kraju je ipak postignut dogovor da se granica prema Hercegovini prijeđe 2/14. IV 1807. Vladika se ponovo prihvatio obaveze da sastavi proglas za Hercegovce, a Kniper da odredi 1.000 vojnika za ekspediciju prema Nikšiću. Kolona bokeških ratnika pod komandom pukovnika Radulovića krenula je dogovorenog dana (2/14. IV) u Hercegovinu, ali se ubrzo pokazalo da operativni zadatak koji joj je povjeren nije bila u stanju da izvede, kako zbog nedovoljne saradnje među napadačkim odredima, tako i zbog nedovoljnog iskustva u operacijama protiv turskih snaga, sastavljenih od fanatizovanih teritorijalnih jedinica otomanske odbrane. Bokeški i ruski odredi su morali da osvajaju utvrđena naselja bez dovoljne pripremljenosti i bez odgovarajućih artiljerijskih oruđa.

Opsada Nikšića

Vladičina kolona je prešla crnogorsko-tursku granicu u rejonu Grahova i tu se spojila s djelovima hercegovačkih ustanika. Jedan dio raspoloživih snaga uputio je prema Klobuku, a drugi sa glavninom produžio za Nikšić. Na putu je vladičinu vojsku dočekivalo mjesno stanovništvo, iskazujući joj spremnost da se čitavo stavi pod njegovu komandu i pod zastavu sveruskog imperatora. Krećući se lošim putevima, prekrivenim dubokim snijegom, bez redovnog snabdijevanja hranom, vladičina vojska je prispjela pod zidine Nikšića dosta iscrpljena, sa znatno smanjenom sposobnošću za brza i odlučna dejstva. Pod zidinama grada (12/24. IV) došlo je odmah do žešćih sukoba, što je nagovještavalo izvjesnost da su branioci riješeni na odlučnu odbranu. To je natjeralo vladiku da zatraži od turskih komandira predaju grada „pod uslovima kakve hoće". Vladičinu ponudu turskom komandantu nijesu odobravali neki njegovi potčinjeni zapovjednici, tražeći da se na grad izvrši juriš. Turski zapovjednik grada odbio je svaku mogućnost za predaju bez borbe do potonje kapi krvi. Ubrzo poslije takve izjave, na sjednici vladičinog ratog savjeta donesena je odluka da se grad drži u opsadi i da se na taj način garnizon natjera na predaju. Vladika je bio ubijeđen da nikšićki garnizon ne može dobiti pomoć iz Hercegovine zbog dubokog snijega kojim su bile pokrivene glavne saobraćajnice.
Za vrijeme držanja nikšićkog garnizona u opsadi, u vladičin štab su prispjele vijesti o vojnim pripremama skadarskog vezira. To je natjeralo Petra I da s jednim odredom Katunjana pođe hitno na Kčevo. Računao je da će se otuda najpouzdanije obavijestiti o opasnostima koje su se iznenada pojavile na južnom sektoru njegove države. Vladika je namjeravao da se sa Kčeva vrati na Grahovo i da otuda izvrši napad na tursku tvrđavu Klobuk. Iznenada, vladičine jedinice, ostavljene da drže blokadu Nikšićkog grada, razišle su se svaka na svoju stranu. Ruske trupe su zato okrivljavale Bokelje, ovi Ruse, a Crnogorci i jedne i druge, dok su oni što su raspolagali pouzdanijim podacima bacali krivicu na Sankovskog i Zabjelina. Neuspjeh pod Nikšićem

natjerao je pukovnika Knipera da u jednom pismu Sankovskom napravi vrlo grubu aluziju na komandante i vojsku koja može na tako lak način da se poigra s jednim značajnim vojnooperativnim poduhvatom. Poslije neuspjeha kod Trebinja, ovakva deblokada Nikšića bila je još jedan snažan povod koji je natjerao Sankovskog da javi pukovniku Kniperu da se ispita mogućnost o promjeni operativnog plana i da se preko Gacka i Pive krene u susret Karađorđevim ustanicima. Sankovski je tom prilikom izrazio uvjerenje da grad Nikšić mogu zauzeti samo Brđani.

Nered u vojsci

Neočekivano, a uz čuđenje svih blagonaklonih posmatrača, na hercegovačkom frontu nastupio je nered. Otpočelo je samovoljno napuštanje fronta. Jedinice koje su u sukobu protiv Napoleonovih trupa pokazale zadivljujuću disciplinu, pregalaštvo i odvažnost počele su da se osipaju, da napuštaju front kad im je bilo drago. Iz strahovanja da ne nastupi opšte rasulo, Sankovski je sazvao sjednicu Ratnog savjeta na brodu „sveti Petar" (26. IV / 8. V 1807). Na savjetovanju je odlučeno da se ofanziva ne napušta, već da se dosljedno nastavi, u skladu s rješenjima donesenim na početku hercegovačke kampanje.
Neuspjesi na početku operacija u Hercegovini doveli su vladiku do očajanja; zanosio se čak i mišlju da se potpuno povuče, žaleći se na narušeno zdravlje. Svakome je bilo jasno da je bio u pitanju gnjev prema postupanju nekih ličnosti, koje su svojim ponašanjem omogućile da događaji obrnu smjerom kojemu se niko nije nadao. Još za vrijeme kratke opsade Nikšića zapaženo je da se vladika suprotstavio djelovanju nekih ruskih oficira. Vladika je znao da su hercegovački Turci protivnik koga je trebalo više respektovati, da se teško osvajaju tvrđave i gradovi koje je branio takav ratnik. Kako izgleda, vladika je nepustio front pod Nikšićem ne da obiđe ugroženu zemlju, koliko da se odmori od ljudi koji nijesu bili kadri da realno sude o prostoru i vremenu. Vladičin gnjev pojačan je naročito onog trenutka kad je za vrijeme boravka na Cetinju, početkom maja, dobio poruku da hita na Grahovo radi napada na Klobuk. Na pismenu poruku vladika je odgovorio da je Klobuk trebalo napasti sredinom aprila kad su udružene crnogorske, bokeške i ruske snage očekivale na Grahovu „zairu", a turski garnizon sačinjavale malobrojne jedinice. Vladika se protivio novom planu na udar u trenutku kad je protivika predstavljala „sva" turska Hercegovina, zaključivši svoj pismeni odgovor izjavom: „Ne mogu ja na takovu i toliko radi moje i narodne časti rizičnu i nepristojnu za mene ekspediciju s jednom četom Crnogoraca krenuti".
Dok je pukovnik Kniper likovao zbog traljavih priprema udara na Hercegovinu, a vladika takođe iskazivao protivljenje brzopletim potezima, Sankovskom je bilo stalo da opravda mučan utisak stečen zbog neuspjeha operacije. Ma koliko se Sankovski trudio da izbriše ružna prisjećanja na loše poteze u izvođenju ofanzive, mnogi bokeški, hercegovački i crnogorski komandanti su osjećali da on izdaje naredbe suprotne pravilima vještine ratovanja, pogotovo kad je to pokušao da čini iz Kotora, preko svojih pismonoša. Jedno vladičino pismo natjeralo ga je da dođe na front.

Bitka za Klobuk

Poslije velike odvažnosti pokazane od strane ruskih, bokeških i crnogorskih odreda u borbama protiv udruženih turskih i francuskih snaga na trebinjskom ratištu, borbe za Klobuk su započele 16/28. V, a već početkom juna (28. V / 8. VI) crnogrsko-bokeške i ruske jedinice našle su se pod samim zidinama Klobuka. Kao iskusan ratnik u bojevima s Turcima, vladika je na četiri ključne pozicije odredio četiri nevelika odreda da osiguravaju pozadinu napadačkim snagama pod Klobukom. Da nije bilo takve mjere predostrožnosti - ko zna s kakvim bi se teškoćama suočile napadajuće trupe. Prateći vladičino ponašanje, svi komandanti savezničkih snaga pod Klobukom (ruski, bokeški, hercegovački i crnogorski) trudili su se da strogo izvršavaju njegove naredbe, prijedloge i preporuke. I pored toga što je vladika svojim ponašanjem uspio da se nametne kao iskusni zapovjednik, teško je bilo zadržati pojedine niže komandante da ne preduzimaju korake koji nijesu mogli biti opravdani s gledišta realnog stanja stvari na širem operativnom području. Tako je 27. V / 8. VI ruski major Bezobrazov zatražio od vladike dopuštenje da izvrši opšti juriš na Klobuk. Dok ga je vladika ubjeđivao da odustane od tako preuranjenog pokušaja, jedan manji crnogorski odred je, bez ičijeg dopuštenja, pošao na juriš, a za njim je sljedovao crnogorski guvernadur Vuko Radonjić sa svojim odredom. Ne časeći ni časa, to su odmah zatim učinili Bokelji, pod komandom kapetana Bogdana Ćurkovića. Videći da mu je komanda izmakla iz ruku, i neustrašivi vladika Petar I je sa glavninom krenuo na juriš. Napadačima je brzo pošlo za rukom da dođu do gradskih vrata, za čije su razaranje već bile pripremljene posebne naprave. Posada Klobuka se branila odvažno. Nju su sačinjavali ljuti krajišnici, očeličeni u borbama protiv Crnogoraca, nešto slično kao Nikšićani, Spužani i Kolašinci. U odbrani su koristili ne samo streljačku vatru, već i kamenje sa gradskih zidina i košnice pčela, unaprijed pripremljeni za takvu svrhu. Silinu crnogorsko-bokeško-ruskog napada na Klobuk omela je jaka kiša, ali se bitka nije prekidala, već je nastavljena 30. V/11. VI, kad je napadačkim snagama pristigao u pomoć pukovnik Zabjelin sa jednim manjim odredom. Uočivši kako je loše pripremljen napad na ovo utvrđenje, pri čemu komanda nije raspolagala podacima o stanju stvari na lijevom krilu savezničkih snaga, vladika je odredio jednu jaču izvidnicu ka području otkuda je moglo da dođe do iznenadnog udara protivnika. Kad se 1/13. VI začula snažna pucnjava izvidnice, bilo je sasvim jasno da se združene snage moraju povlačiti. Da nije bilo vladičinog predostrožnog poteza - ko zna šta bi se sve odigralo pod Klobukom i da li bi napadačkim jedinicama pošlo za rukom da se povuku „voljenim poretkom"? U stvari, turske snage, u jačini od 2.000 vojnika, pod komandom Adži-bega udarile su s leđa na crnogorske i ruske jedinice, ali su ove uspjele da se „reteriraju" bez većih žrtava.

Odziv slabi

Odmah poslije poraza pod Klobukom, vladika je razaslao kurire po Crnoj Gori s preporukom da se prikuplja nova vojska, ali se na te pozive narod nije obazirao kao ranije. Vladika je sa svojim trupama zauzeo pozicije blizu Begovih korita, računajući da bi ih odatle mogao lako upotrijebiti za slučaj opasnosti od napada turskih snaga, ili od Francuza iz Dubrovnika. Događaji pod Klobukom podstakli su nove raspre među pukovnikom Kniperom i Sankovskim. Kniper je zatražio da se za odbranu Boke Kotorske angažuje 4.000 Crnogoraca i Bokelja, dok je Sankovski smatrao da je za tu svrhu dovoljno i 2.000 vojnika.

Borbeno raspoloženje Crnogoraca počelo je da opada još od neuspješnog napada na Nikšić, a poraslo je poslije događaja pod Klobukom. Svako je, doduše, isticao da nije daleko trenutak kada će Crna Gora „s više vojske" obnoviti još žešća ratna dejstva protiv svog starog i ljutog protivnika.
Vladika Petar I je već krajem juna mogao da nasluti da se na diplomatskom popришту Evrope rješavaju sudbinska pitanja daljeg položaja balkanskih zemalja i naroda. Ipak nije mogao pretpostaviti da će Napoleonu I poći za rukom da ruske teritorijalne pretenzije svede na crnomorski pojas, a da će za Francusku osigurati najveći do zapadne jadranske obale. Napoleonova Francuska je natjerala preplašenog ruskog monarha da se saglasi sa tekstom ugovora o miru u Tilzitu, o čemu je ministar Budberg na vrijeme obavijestio zvaničnu Crnu Goru i njenog vladara.

Povratak pognute glave

Vladika je bio užasnut obavještenjem o odredbama Tilzitskog mira. To kobno obavještenje primio je na položaju na Dvrsnom. Svoje očajanje saopštio je guvernaduru Vuku Radonjiću. Obojica su zaključili da nastupa težak trenutak za opstanak crnogorskog naroda i Crne Gore kao države. Napori za ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske pokazali su se kao uzaludni. Ali, šta u tom trenutku preduzeti - ni vladici ni guvernaduru nije bilo potpuno jasno! Ostao je jedan pisani trag o njihovom tadašnjem raspoloženju, iz koga se vidi da su obojica smatrali da im povratka u zemlju nema.
Vladika je odmah izdao naredbu o „raspuštanju" vojske, ne čekajući da o tome dobije saglasnost svog glavnog saveznika.
Crnogorci su u borbama protiv Napoleonovih trupa, među kojima su se nalazile i najelitnije i neki proslavljeni Napoleonovi đenerali, samo potvrdili svoju staru ratnu slavu. Na hercegovačnom ratištu 1807. to im nije pošlo za rukom. Operacije na tom frontu nijesu izvođene na osnovu ratnog iskustva Crnogoraca, već po nekim vojnim načelima, koja nijesu odgovarala ni prostoru ni vremenu.
Vojskovođa pred kojim su pali istaknuti otomanski seraskeri, pred čijim su odredima panično odstupali proslavljeni Napoleonovi đenerali - vraćao se pognute glave s hercegovačkog ratišta. Zemlja mu je zapala u „očajan" položaj, sve zemaljske rezerve istrošene, narodu zaprijetila opasnost od gladi, a sam je izgledao kao „otrovan".

Neprijatno susjedstvo

VI
U SUSJEDSTVU S NAPOLEONOVIM VLASTIMA U BOKI KOTORSKOJ

Kad su primljene vijesti o zaključivanju mira u Tilzitu, u Dubrovniku su priređene svečanosti. Na njima su francuski oficiri dizali zdravice u slavu nepobjedivog Napoleona I. Glas o dubrovačkim svetkovinama odjekunio je mučno u Boki Kotorskoj. Obavještenja o tome doprle su do vladike crnogorskog. On se tada nalazio s vojskom na položajima Dvrsno. Stefan Sankovski, 25. VI / 6. VII 1807, traži do vladike da povuče jedinice s položaja prema Hercegovini.
Rat koji je Četvrta antinapolenovska koalicija vodila protiv Napoleona pokazao se sredinom 1807. potpuno bezizglednim. Zbog toga je glavni zapovjednik ruskih trupa K. L. Benigsen predložio ruskom imperatoru da hitno povede razgovor o zaključenju primirja s Francuskoj. Aleksandar I je prihvatio Bengsenove preporuke i odmah odredio đeneral-lajtnanta D. I. Lobanova Rostovskog da povede mirovne pregovore s francuskom stranom. Tako je u Tilzitu 9/12. VI 1807. sklopljen francusko-ruski mirovni sporazum. U članu I tog ugovora postoji klauzula, po kojoj je riješeno da ruska vojska ustupa francuskim trupama „zemlju pod nazivom Kotor". Samo dva dana po zaključenju ovog sporazuma donesen je i specijalni sporazum o predaji Kotora i Jonskih ostrva Francuskoj. Odmah zatim upućeni su specijalni oficiri da se staraju o sprovođenju u život ovih zaključaka, posebno da povedu računa o tome kako da se omogući da Marmon što prije zaposjedne Kotor.

Mučna sjednica

Svjestan teškoća u koje je zapala njegova zemlja, a posebno Crna Gora, ruski izaslanik Stefan Sankovski početkom avgusta 1807. sazvao je na dogovor u Kotoru sve bokeške prvake. Skupu je prisustvovao i vladika Petar Ŕ s guvernadurom Jovanom Radonjićem. To je, možda, bila jedna od najmoćnijih sjednica održana u novijoj bokeškoj istoriji. Na njoj su svi bokeški prvaci izrazili ogorčenje odredbama mirovnog ugovora u Tilzitu. Vladika i guvernadur su se sa njima potpuno solidarisali i iskazali spremnost da zajedno sa svojim porodicama presele za Rusiju. Na Sankovskog je takva izjava djelovala kao grom iz vedra neba, pa je pokušao da ih smiri. Govorilo se tada da su neki Crnogorci iz vladičine pratnje bili spremni na nerede, ali su ih kasnije smirili vodeći zemaljski prvaci. Sankovski je bio duboko iznenađen izjavom dva vodeća crnogorska narodna prvaka. Njega je čudilo kako to da njih dvojica, koji su stalno gajili podozrenje jedna prema drugom, iznenada daju ovako solidarnu izjavu. Sankovski je, inače, smatrao da je to bilo guvernadurovo maslo, pa je pokušao da utiče na ovog uticajnog crnogorskog prvaka da živi u miru i slozi s vladikom.
Vladika Petar I je napustio Kotor 31. VII / 11. VIII 1807. i otišao za Stanjeviće, s pažnjom ispraćen od Stefana Sankovskog. Tom prilikom crnogorski vladar je zatražio od ruskog izaslanika povraćaj 100 pudi baruta i odgovarajuću količinu olova, svojevremeno pozajmljenih ruskim trupama. S povraćajem ovih sredstava osjećao se sigurnijim u svojoj zemlji, u trenutku kad joj na granice dolazi najmoćnija evropska vojna sila. U isto vrijeme, vladika je zatražio od ruskog izaslanika da mu osigura finansijska sredstva za „sto članova crnogorskog praviteljstva", kako je to inače rađeno „po prežnemu".
Već početkom avgusta 1807. započelo je na Stanjevićima da radi vladičino Praviteljstvo i njegova Narodna kancelarija, na način kako je to činila neposredno uoči rata s Francuzima.

Francuzi zaposjedaju Boku

МАРШАЛ МАРМОН

Na samom početku avgusta Marmon je izdao naredbu đeneralu Loristonu da s francuskim trupama krene za Kotor i ovaj je sa 1.800 oficira i vojnika 11. avgusta stigao u Herceg Novi, a sljedećeg dana zaposio i Kotor. Narod Boke Kotorske je dočekao francuske trupe mirno, bez ikakvog ispada, da bi što bolje opravdali „prošle uvrede", kako je to istakao Marmon u svojim memoarima. Takvom držanju Bokelja znatno je doprinio i S. Sankovski. Odmah po ulasku u Boku Kotorsku, Francuzi su uputili proglas Bokeljima, u kome su ih oštro osudili zbog saradnje sa jednom „varvarskom nacijom", što ih je navuklo na zlo. Tim proglasom stanovništvo ove provincije je upozoreno da će ubuduće biti prinuđeno da živi s jednom vlašću koja strogo poštuje pravni poredak, a drži zakon za osnovni regulator društvenih odnosa.
Po Marmonovom dolasku u Kotor, odnosi između francuskih vlasti i ruskog izaslanika su se poboljšali. To je možda i natjeralo francuskog komandanta da zatraži da se što prije pristupi zvaničnoj primopredaji vlasti. Jedno od najsloženijih pitanja u tadašnjim francusko-ruskim razgovorima u Kotoru odnosilo se na Crnu Goru. Interesantno je da je prilikom tih razgovora general Loriston zahtijevao da Crna Gora treba da otkaže pokroviteljstvo Rusije i javno izrazi želju da ga zamijeni francuskim. Ruski izaslanik je bio zaprepašćen ovim zahtjevom francuskog predstavnika i, nalazeći da u njemu postoje implikacije opasne po državnu egzistenciju Crne Gore, odmah o tome izvijestio vladiku. Sankovskog je, takođe, zaprepastio i Loristonov zahtjev da vladika ustupi Francuzima manastire Maine i Stanjeviće. Da bi u zauzimanju za stvar Crne Gore kod francuskog generala stvorio što snažniji utisak, Sankovski je kategorično izjavio da vladika ima u Crnoj Gori svu svjetovnu vlast, isto kao što politički i duhovni uticaj uživa u Primorju. Da se ne bi dalje sporili, predstavnici obije države saglasili su se da bi djelotvorno bilo upriličiti susret vladike crnogorskog sa predstavnicima francuskih vojnih i civilnih vlasti.

Ozbiljan protivnik, razuman susjed

Prijedlog za susret s crnogorskim vladarem podržao je i sam Marmon, pa je odmah i upućen poziv vladici Petru Ŕ. Vladika nije želio da o tome sam odlučuje, već je zatražio saglasnost od zemaljske skupštine i tek pošto je od nje dobio preporuku krenuo je na razgovore. Sastanak nije bio u početku organizovan onako kako bi to odgovaralo crnogorskom vladaru, pa je bio privremeno odložen i naknadno zakazan i održan u Kotoru. Susret je imao dalekosežan značaj za razvoj daljih crnogorsko-francuskih odnosa. Sam Marmon je bio impresioniran ličnošću Petra I. Opisujući ga kasnije u svojim Memoarima kao „visokoumna čovjeka, čvrsnog značaja", Marmon je znatno uticao na svoje đenerale da sa Crnom Gorom, posebno s vladikom, vaspostave odnose dobrog susjedstva.
Brzo se pokazalo da je vladika Petar I došao do uvjerenja o izuzetnom značaju toga što je Crna Gora dobila na svojim granicama tada najmoćniju i najprogresivniju silu Evrope. I pored brzog uočavanja tog zaista snažnog istorijskog fakta - susjedstvo francusko mu nije bilo prijatno. On ga je stalno dovodio u vezu sa opštim političkim razvojem u Evropi, a nije se kretao smjerom koji je nagovještavao dug mir, a svaki novi rat donosio je nove teškoće, rizike, teška socijalna naprezanja i neizvjesnost.
Francuskim vojnim zapovjednicima, a Marmonu pogotovo, nije bilo teško da uoče sve teškoće koje su pritiskale crnogorskog vladara, njegovo praviteljstvo i njegov narod. Francuzima, vjerovatno, nije lako izlazilo iz sjećanja to da su s vladikom i Crnogorcima imali dosta ljutih okršaja na prostoru od Herceg Novog do Dubrovnika i da se u tim okršajima nijesu imali čime podičiti. Ali, prisjećanja su jedno, a racionalni državni pregovori su ih tjerali da razmisle o načinu kako da crnogorski narod, ako ne stave u pokornost, a ono barem da ga natjeraju na poštovanje načela dobrog susjedstva. Ali, kako to postići - za njih je potkraj 1807. bila zagonetka!
Predstavnici francuske vlasti su se brzo uvjerili da su u ličnosti crnogorskog vladara imali i ozbiljnog protivnika i veoma razumnog susjeda, spremnog da o svim problemima međudržavnih odnosa vodi pregovore, izbjegava nasilje i daje prednost međunarodnopravnim načelima, formulisanim bilo u pisanim međunarodnim sporazumima ili izgrađenim u međunarodnopravnim običajima. Da bi takvu praksu što prije vaspostavio na jednoj vreloj dražvnoj granici, vladika Petar Ŕ je prihvatio prijedlog za razgovore sa vodećim francuskim đeneralima. Prvo je održao sastanak s đeneralom Loristonom, a zatim ubrzo i sa đeneralom

Bertranom. Na susretima je pokrenuto niz pitanja iz međusobnih crnogorsko-francuskih odnosa. Francuski sagovornici su bili impersionirani ličnošću crnogorskog vladike. No, i pored očevidne privrženosti idejama poštovanja mirnih odnosa na realtivno dugoj crnogorsko-francuskoj granici, nije moglo doći do sporazuma o otvaranju francuskog konzulata na Cetinju. Interesantno je da su se tom prijedlogu suprotstavili svi vladičini najbliži saradnici, smatrajući ga suvišnim u sistemu datih odnosa i mogućnosti neposrednih veza. U stvari, osjećali su da je francuska okupacija kratkotrajna, da će ubrzo doći do promjene odnosa na uznemirenom prostoru Evrope, pa nijesu željeli da im zadaje glavobolju Napoleonov diplomatski predstavnik na Cetinju.

Između nada i sumnji

Otvaranje francuskog konzulata na Cetinju i imenovanje konzula (Tomića) oficira u francuskoj vojsci, izazivalo je podozrenje i kod vladike i kod njegovih najbližih saradnika. Njima je lakše bilo voditi pregovore s rođenim Francuzima, nego se nagađati s čovjekom našeg porijekla u službi Francuske i Francuza.
Mada je Francuska odredbama Tilzitskog mira prihvatila obavezu da ne preduzima nikakve represivne mjere prema Crnoj Gori i Crnogorcima - vladika u to nije mnogo vjerovao. Kad su se stišala prva uzbuđenja u zemlji i kad su vladika i guvernadur morali da se pomire s međunarodnopravnim faktom da na svojoj državnoj granici dobijaju za susjeda državu koja je diktirala red stvari u velikom dijelu Evrope, počeli su da razrađuju plan za očuvanje svoje državne zajednice, na način za koji su držali da odgovara realnim odnosima snaga na ovom dijelu Balkana. Stoga je vladika zatražio od Stefana Andrejeviča Sankovskog da se postara kako bi Crna Gora bila snabdjevena odgovarajućom količinom ratnog materijala, osigurala dovoljnu količinu žita za prehranu stanovništva i, najzad, kao treće, da ruski predstavnik Sankovski izdejstvuje kod vlade u Petrogradu da formalnom izjavom prihvati državno ustrojstvo Crne Gore onako kako je izloženo u Projektu iz 1805. godine. O svim ovim pitanjima vodila se detaljna rasprava na narednoj skupštini, održanoj na Cetinju 6/18. VIII 1807, na kojoj je, između ostalog, bilo doneseno i rješenje da se vladici dozvoli da ide na sastanak s Marmonom.
U prvim kontaktima s francuskim komandantima vladika je uočio da će odnosi Crne Gore s Francuzima dobrim dijelom zavisiti od samih Crnogoraca. On je bio impresioniran izjavom francuskih zvaničnih predstavnika o garanciji održavanja slobodnih ekonomskih odnosa Crne Gore ne samo sa Bokom Kotorskom već i sa čitavim rejonom Dalmacije. Bio je, isto tako, impresioniran Marmonovom izjavom da bi u slučaju turskog napada na Crnu Goru uzeo u vojnu zaštitu Crnogorce. No, i pored toga, nije mogao potpuno da shvati opravdanost zahtjeva da se Crna Gora i Boka Kotorska odreknu moralno-političkog oslonca na Rusiju i upornog traženja ruskog pokroviteljstva. Kad je, na kraju, sveo račune svog teškog vojevanja za oslobođenje Boke Kotorske i žrtava podnesenih za to oslobođenje, vladika je obavijestio narod poslanicom od 14/26. avgusta da su na nekadašnjoj crnogorsko-mletačkoj i kasnije crnogorsko-austrijskoj granici dobili novog susjeda, spremnog da s crnogorskim narodom živi u miru, onako „kako danas žive naši cari u miru i prijateljstvu.

Između dvije sile

Vladika se trudio da svojim sunarodnicima nametne shvatanje da se dobrosusjedski ponašaju ne samo prema Primorcima, već i prema francuskim oficirima i vojnicima, čiji su đenerali dali garancije da „će kastigati svakojega čovjeka koji bi Crnogorcima zla oli štete i pakosti učinio", te je zahtijevao da i crnogorska strana ponaša na recipročan način. Ukazujući na ozbiljnost istorijskog trenutka kroz koji je Crna Gora tada prolazila, vladika je tražio od svojih žitelja da „ni Turke ni turske ljude ne biste zadijevali, nego od svakoga s mirom stajali". Vladika je odmah saznao da su Francuzi obaviješteni o sadržaju njegove oslanice, poslate u januaru sljedeće, 1808. godine.
Vladičine kontakte s francuskim višim oficirma i đeneralima budno je i s podozrenjem pratio guvernadur Vuko Radonjić i njegovi povjerljivi saradnici. Radonjićeva sujeta prema vladici narastala je iz dana u dan. Guvernadur nije mogao da shvati da Petar I utanačuje i održava susrete s francuskim đeneralima i da o tome ne obavještava narodno praviteljstvo. Tako je Radonjić i te kako iskoristio vladičin susret s đeneralom Loristonom 14/26. X 1807. da bi ga pred narodom optužio za samodržavlje. Guvernadur nije propustio priliku da o tome na dosta dramatičan način obavijesti i Stefana Andrejeviča Sankovskog, optužujući svog suparnika za grubo samovlašće.
Vladičina politika prema Francuzima nailazila je na opšte odobravanje vodećih ličnosti centrlanog zemaljsakog praviteljstva. Izuzetak je predstavljao samo guvernadur Radonjić i nekoliko njegovih najbližih srodnika, među kojima se posebno isticao svojim uticajem u zemlji i inostranstvu Tomo Mrvošević.

Kurakinovo pismo

U vrijeme kad je francuski đeneral Bertran pripremao sastanak sa vladikom, Crna Gora i njen vladar su naprezali posljednje snage kako da sačuvaju ono što se nije smjelo ugroziti - nezavisnost i slobodu. Vladika je to formulisao na jednostavan i snažan način, šaljući poslanicu svojim sugrađanima, tvrdeći u njoj da nije moguće „ostati ni mirni, ni slobodni", ako se bude podstrekivao sukob s tako moćnim susjedom, pri čemu bi samo „veliku nesreću i zlo dočekali". Znajući koliko njegovi pregovori s francuskim đeneralima zadire u suštinu ruske istočne politike, vladika je početkom 1808. o svemu obavijestio rusku vladu i rusku diplomatiju. Uz pismo Aleksandru Borisoviču Kurakinu, u kome je spomenuo sve što je ruska vlada trebalo da sazna iz sfere crnogorsko-francuskih zvaničnih pregovora, vladika je u prepisu priložio svu ili gotovo svu prepisku vođenu s francuskim vlastima za više od pola godine. Ovu značajnu službenu pošiljku odnijela je u Beč jedna od vladičinih najpovjerljivijih ličnosti u Crnoj Gori, Savo Plamenac. Odmah po njegovom povratku iz Beča održana je na Cetinju zemaljska skupština (14/26. V 1808). Na njoj se na najvišem organu zemaljske vlasti raspravljalo o ponovljenom francuskom zahtjevu za otvaranje francuskog konzulata na Cetinju. Treba pretpostaviti da je na toj skupštini vladika upoznao sve prisutne sa sadržajem Kurakinovog pisma, koji je crnogorskom vladaru saopštio mišljenje svoje vlade - da je uvjerena da crnogorski zemaljski gospodar neće preudzeti u tako složenim istorijskim okolnostima nijedan državnički potez koji ne bi bio u skladu „s korišću i dostojanstvom" crnogorskog naroda.

Sam imperator Napoleon I je pratio tok pregovora svojih đenerala s vladikom crnogorskim oko otvaranja konzulata na Cetinju. Francuski vladar nije bio zadovoljan dotadašnjim tokom pregovora o konzulatu na Cetinju, pa je nastavio da ubjeđuje Marmona da „ne treba biti krute naravi", već po svaku cijenu nastojati da se izašalje francuski konzularni predstavnik kod „vođe te zemlje" i pridobiti ih za politiku Francuske imperije. To je i podstaklo Marmona da učini još jedan pokušaj i da preko viceintendanta Budve, Zanovića, pokuša da pridobije vladiku za ovaj prijedlog, obećavši mu sigurnost da francuski predstavnik neće smjeti da se miješa u unutrašnji život Crne Gore. I pored ovakve intervencije, obije strane su ostale na svojim ranijim pozicijama.

Nastavak starih raspri

Ubrzo poslije uspostavljanja mira s Francuzima otpočele su stare raspre između guvernadura Vuka Radonjića i vladičine vlasti. O tome je bio blagovremeno obaviješten i Stevan Sankovski, a odmah je upućen i izvještaj državnom kancelaru. U njemu je posebno naglašena činjenica da nijedan crnogorski prvak ne bi bio u stanju da crnogorski narod drži u stalnoj odanosti Rusiji i njenoj vladi kao što to čini vladika. Poučen iskustvom iz 1803-1804, vladika je bio čvrsto riješen da put potpune odanosti Rusiji, njenom dvoru i vladi više nikada neće napustiti. Po ocjenama Sankovskog, i guvernadur Vuko Radonjić je bio ličnost takođe predana Rusiji i njenoj vladi, ali s daleko slabijom intelektualnom snagom. Ovaj, inače istaknuti narodni prvak, sve nade je polagao u svog bliskog rođaka, koji je službovao u Petrogradu - Toma Mrvoševića. Guvernaduru je bilo vladičino praviteljstvo „drača u oku", pa je zato svaki vladičin samostalan potez cijenio kao korak uperen protiv zajedničkog dogovora postignutog na sastanku sa Sankovskim, još prilikom ustupanja Kotora Francuzima. Zbog toga guvernadur nije mogao da oprosti vladici što je pošao na sastanak s đeneralom Loristonom 12/4. X 1807. ne pitajući za dopuštenje ni jednog člana zemaljskog praviteljstva. Otpor koji je Vuko Radonjić pružao vladici i njegovim poduhvatima na planu unutrašnje i spoljne politike već od kraja 1807. podsticao je Tomo Mrvošević. Vladika je to na vrijeme uočio, pa je o tome sabrao kopije njegove lične prepiske i uputio ih Sankovskom. Sam Mrvošević nije bio svjestan opasnosti rabota u koje se bio upleo. O tome, pored ostalog, jasno govori i vladičina poslanica „Načelnicima praviteljstva suda crnogorskog i brdskog".
Pored opštenarodnih nedaća, prouzrokovanih dobrim dijelom ratom protiv Napoleonovih trupa u Boki Kotorskoj i Dalmaciji i protiv Turaka u Hercegovini, političkih intriga Vuka Radonjića i Toma Mrvoševića, na vladičina pleća pala je i briga oko izbora novog nasljednika. Dotadašnji vladičin nasljendik Dimitrije (Mitar) Stijepov Petrović, izabran na tu dužnost još 1807, umro je u Petrogradu, odmah po izboru za nasljednika. I vladika i njegovi saradnici su znali da treba odmah pristupiti izboru novog nasljednika. Pošto je za to bila nadležna jedino opštezemaljska skuština, na jednoj od njih, sazvanoj početkom 1808, imenovan je za novog nasljednika Đorđije Petroivć, sin vladičina brata Sava Markova Petrovića, kavaljera Ordena Svete Ane i jednog od najuticajnijih narodnih prvaka u zemlji.

U sjenci zbivanja u Španiji

Poslije Tilzitskog mira jasnije su se ocrtavali ne samo političko-strateški i vojni koncepti velikih evropskih sila prema problemima Istoka nego ikada u dotadašnjoj istoriji. Dok je svaka od njih pojedinačno razmišljala o stvaranju novih državnih tvorevina na balkanskom dijelu Otomanskog carstva, na kome se turska vlast urušavala, Porta je pokušavala da se na neki način suprotstavi tim planovima, pogotovo onim koji su za nju predstavljali najrealniju opasnost - onima koje je, inače, razrađivala vladajuća garnitura na Nevi. Stoga Portini ministri nijesu nikako smetali s uma da je Tilzitski mirovni ugovor imao nekoliko tajnih klauzula, vrlo nepovoljnih za otomanske interese. Zabrinutost Portinih ministara prenosila se i na vilajetske uprave na Balkanu, posebno na skadarskog poglavara Ibrahim-pašu. Iako skadarskom poglavaru nije bilo prijatno saznavati podatke o bliskim vezama Ali-paše Janjinskog sa francuskom diplomatijom, daleko mu je nepovoljnije bilo pratiti razvoj događaja kod Crnogoraca. Njemu nije išlo u glavu da se Francuzi tako lako mire sa istinom da se u toj zemlji izgrađuje, i to ubrzanim ritmom vlast koja ima i neka obilježja građanske države. Kao da skadarski vezir nije mogao zaboraviti poraz koji su njegovom prethodniku nanijeli Crnogorci krajem 1796. godine. Iako Ibrahim-paša nije bio ličnost političkog zamaha kao njegov prethodnik, znao je da rasuđuje o opasnostima proističućim iz očevidne tendencije da se Crna Gora svakim danom pokazivala kao središte za širenje narodnog pokreta protiv Otomanske carevine na Balkanu. Francuzima takođe nije odgovarala takva nacionalno-politička tendencija na ovom dijelu Balkana, ali zbog događaja u Španiji nijesu bili u stanju da protiv nje, u saradnji s Ibrahim-pašom, bilo što preduzmu. Zbog toga su cijenili da je najbolje da s vladikom crnogorskim održavaju odnose dobrog susjedstva.
Kako su događaji na Balkanu zavisili od ostalih evropskih zbivanja, ipak je malo ko očekivao da će neredi u Španiji zadati velikom osvajaču Evrope udarac, od koga se nije mogao zadugo oporaviti. On sam je tek kasnije postao svjestan težine udarca koji je doživio u Španiji 1808. godine. Zbog velike zauzetosti oko rješavanja problema na drugim tačkama evropskog kontinenta, vlada u Parizu i njeni đenerali u Dalmaciji i Boki Kotorskoj procijenili su da je najdjelotvornije s gledišta opštih interesa da se odnosi sa Crnogorcima ne remete. Francuske vlasti, po svoj prilici, nijesu pretpostavljale da će njihov plan o izgradnji putne mreže kroz Boku Kotorsku izazvati revolt kod jednog dijela bokeškog stanovništva. Putnu mrežu je trebalo izgrađivati posredstvom kuluka, što je izazvalo pobunu Brajića. Oslonjeni na Crnu Goru, a rodbinskim vezama povezani s Crnogorcima, Brajići su računali da će biti u stanju da se i oružanom rukom zaštite od francuskog pritiska. Ma koliko vladika intimno bio protiv oružane pobune Brajića, nije ih mogao ostaviti bez pomoći i podrške u trenutku kada se oružani sukob nije mogao izbjeći. Sami Brajići su počeli da izražavaju svoje nezadovoljstvo prema francuskim okupacionim vlastima već krajem 1807. Zbog toga ih je budvanski poddelegat Zanović stalno tužakao vladinom delegatu Forlaniju, okrivljujući ih da stalno podstiču ostale francuske podanike na kršenje opšteg reda i zakona. Odnosi su se naročito komplikovali onog trenutka kad se pristupilo sprovođenju u život Marmonove naredbe o građenju puta Herceg Novi - Verige - Kotor - Budva. Bilo je predviđeno da se radovi izvode domaćom radnom snagom i alatom. Učesnici u ovakvoj vrsti kuluka dobijali su od države samo po jedan obrok hljeba. Brajići nijesu željeli da se jave na posao do kraja maja. To je delegata Forlanija natjeralo da upotrijebi silu.

Napad na Brajiće

Vladika Petar I je na vrijeme ocijenio da bi svaki oružani sukob bokeškog stanovništva s Francuzima odmah izazvao odgovorajući pokret i uznemirenost crnogorskih žitelja duž granice prema Boki Kotorskoj, pa je zato na vrijeme poslao upozorenje Crmničanima, stanovnicima Riječke nahije i Katunjanima, da strogo poštuju nepovredivost teritorija pod suverenitetom Francuza. I pored toga, francuski delegat Forlani optuživao je crnogrskog vladara za „zločinačka nagovaranja". Već sredinom avgusta bilo je jasno da francuske vlasti žele da silom uguše brajićku pobunu. Đeneral Klozel je to otvoreno i rekao u jednom pismu od 6/18. VIII 1808. delegatu Forlaniju. Držeći se tako beskompromisnog stava, francuske trupe iz Budve započele su napad na ustaničke Brajiće 10/22. VIII 1808. snagama od deset streljačkih četa francuskih regularnih trupa. Njima se suprotstavio ustanički odred u jačini od 130 brajićkih ustanika. Bilans prvih sukoba bio je porazan za Francuze. Među poginulima nalazio se i komandant bataljona 23. francuskog puka - Žoze, a smrtno je ranjen i ađutant đenerala Delzona - Mišel. Čim je dobio prve pouzdane informacije o krvoproliću na granici prema Budvi, vladika je izdao naredbu svojim oružanim odredima da zaposjednu odgovarajuće strateške pozicije duž područja zahvaćenog operacijama, ali da ni po koju cijenu ne uzimaju učešće u vojnim dejstvima, osim u slučaju da francuske snage pokušaju prijeći na crnogorsku teritoriju. Inače, vladika je blagovremeno izdao naređenja da se odgovarajuća količina municije i drugog ratnog materijala premjesti duž crnogorsko-francuske granične linije.

Vladičina opreznost

Odmah po dolasku đenerala Klozela iz Dubrovnika u Budvu, postalo je jasno da će doći do opšteg udara na Brajiće. Prethodno je francuski đeneral poslao vladici poruku po delegatu Zanoviću da spriječi učešće Crnogoraca u oružanom otporu Brajića, garantujući mu poštovanje suvereniteta nad teritorijama duž granice. Opšti napad na Brajiće započeo je 14/26. VIII 1808. i borbe su potrajale šest dana. Brajići su se branili očajnički. Nije se moglo prikriti da se među ustanicima nalazi i jedan broj Crnogoraca. Kasnije je ustanovljeno da se među brajićkim ustanicima prilikom posljednjeg francuskog napada nalazilo 300 Crnogoraca.
Bilans ovih oružanih sukoba bio je, za uslove u kojima su se odigrali, dosta ozbiljan; Francuzi su imali oko pedeset mrtvih i ranjenih oficira i vojnika, među njima i dva komandanta bataljona iz 25. i 65. istočnog puka. Ono što je najkarakterističnije za francuski udar na Brajiće bio je fakat na Napoleonove trupe nigdje nijesu prešle crnogorsku granicu u gonjenju ustanika. Poslije okončanja operacija Francuzi su se ubrzo povukli, a dva adna po prekida borbi povukle su se i vladičine trupe sa granice.
Cijeneći ozbiljnost ovog sukoba, vladika Petar I je odmah o svemu obavijestio grofa Kurakina, ističući uvjerenje da su Francuzi imali namjeru da održe lekciju Crnogorcima. Tih dana se čak govorilo da Francuzi imaju namjeru da stvore svoju stranku u Crnoj Gori.
Poučeni iskustvom stečenim u brajićkoj pobuni, Francuzi su počeli da se zanose mišlju o stvaranju jedinica narodne straže, u koje je trebalo da uđe svaki za oružje sposoban Bokelj. Po ocjenama teritorijalnih vlasti, moglo se očekivati da je ukupan broj tako naoružanih teritorijalaca trebalo da iznosi 4.767 vojnika. Njihov je zadatak bio da, zajedno s regularnim trupama, čuvaju obalu Boke Kotorske od iskrcavanja engleskih tkrupa.
Brajićka pobuna dala je snažan podstrek narodnom otporu. To je posebno došlo do izražaja na narodnoj skupštini u Dubravi 4/16. II 1808, sa koje su upućeni zahtjevi francuskim vlastima da se narodu Boke poštuju narodne autonomije stečene kroz istoriju.

Značajni tragovi

Ipak, francuska okupacija Boke Kotorske za nepunu deceniju ostavila je na području i materijalne i duhovne kulture više traga nego mletačka i austrijska za decenije. Duh velike revolucije više se učvrstio u jednoj etničkoj zoni koja je svoju budućnost stalno vezivala za poštovanje narodnih autonomija. Narod je bio uvjeren da su mu te autonomije sačuvale identitet, duh, jezik i narodnu kulturu.
Ako je francuska okupacija dala podstrek razvoju nekih ekonomskih djelatnosti na ovom području, označila je i opadanje Bokeške mornarice, privredne djelatnosti koja je sačuvala najbitnija obilježja identiteta ove zemlje i ovog kraja.
Crnogorcima je bilo ušlo u svijest da se sa vlastima svoja dva velika susjeda stalno spore, bilo da je riječ o graničnim oznakama, bilo trgovačkim, pravnim, krivičnopravnim ili drugim sporovima. Takva sporenja s francuskim vlastima bila su svedena na najmanju mjeru. Crna Gora je na svojim granicama dobila za susjede jednu državu, koju je karakterisao isključivo red i zakon, u kojoj je svako mogao biti siguran, ili relativno siguran, ukoliko je poštovao načela pravne države. U toj zemlji se nije moglo desiti da prav čovjek može pasti pod udar zakona. I kad su francuske vlasti preduzimanje korake protiv Crne Gore, njenih organa vlasti i njenih žitelja - to je rađeno drugačije od načina kako su to činile vlasti prethodnih država, ili turski organi na teritorijama pod vlašću Skadra ili Mostara.
Crnogorski vodeći starješinski sloj kao da je osjećao da bi svaki otpor vladičinim preporukama i potezima oslabio opšti položaj zemlje, ugrozio njezinu sudbinu i budućnost. Glavari su se starali da ga u svemu slijede, da dosljedno ispunjavaju njegove naredbe i savjete. U tom pogledu se jedino izdvajao guvernadur Vuko Radonjić. Iako je blagovremeno dao obećanje Stefanu Andrjeviču da će svaki svoj potez usaglašavati s vladikom, Radonjić se nije držao zadatih obećanja. To je naročito došlo do izražaja prilikom okončanja brajićke bune. Tada je Radonjić s nekoliko svojih rođaka uhvatio dva Crnogorca, učesnika u brajićkoj pobuni, predao ih Francuzima, a oni su ih odmah osudili na smrt i strijeljali. To je izazvalo veliko ogorčenje u čitavoj zemlji. Odmah je sazvana opštezemaljska skupština, na kojoj je doneseno rješenje da se Radonjić „razriješi guvernadurske dužnosti". Na osnovu dosta oskudnih arhivskih materijala da se zaključiti da je vladika, da bi sačuvao unutrašnji mir u zemlji, donio odluku o aboliciji, a guvernadur je i dalje nastavio da radi protiv njega.
Pobuna Brajića je znatno poremetila vladičine odnose s Francuzima. Teško je bilo razuvjeriti francuske vlasti, posebno đenerala Delzona, da bi se Brajići održali bez masovnijeg učešća Crnogoraca u krvavim obračunima

s francuskim trupama. Naporedo s događajima oko Brajića, izbio je i sukob oko manastira Maine. U pitanju je bila stara želja francuskih vlasti da manastir pretvore u kasarnu za regularne francuske trupe. Za takav plan zauzeo se i sam Marmon, pa je u početku u tu svrhu bio angažovao oficira Tomića, nesuđenog francuskog konzula u Crnoj Gori, a kad je takva kombinacija dovedena u pitanje angažovao je nadintendanta Zanovića, znajući da se radi o dosta lukavoj ličnosti.

Nove brige

Ova godina (1808) donijela je vladici još jednu brigu; iz Crne Gore je otputovao za Rusiju vladičin narodni sekretar Domentijan Vladević, pa je na vladičina pleća pao posao koji je ovaj odani vladičin pristalica obavljao s velikim razumijevanjem i žarom. Na čelo Narodne kancelarije došao je Simeon Orlović.
Dok su francuske vlasti bile opterećene dubokim sumnjama da vladika Petar I živi u dosluhu sa Ibrahim-pašom skadarskim, vladika je strahovao od mogućnosti da se skadarski prvak ne poveže s francuskim vlastima za borbu protiv Crne Gore. Prilike na granici prema Albaniji su počele da se komplikuju krajem marta 1808, kad je vladika saznao da se skadarski prvak priprema za udar na Crmničku nahiju. Vladika je o tome odmah obavijestio Gluhodoljane, ističući u poznatoj poslanici od 12/24. III 1808. da se skadarski vezir ne priprema samo za udar na Crmničku nahiju već i na čitavu Crnu Goru, prekorijevajući žitelje nekih crmničkih sela da strogo vode računa o postupcima onih pojedinaca i grupa kojima nije bio na srcu opšti interes čitave zemlje. Ipak, Ibrahim-pašina političko-strateška koncepcija u odnosu na Crnu Goru imala je dugoročnu političku zamisao. Skadarskom veziru je prije svega bilo stalo do toga da ni na kakav način ne dopusti stabilizaciju crnogorske državne organizacije i jačanje vladičinog ugleda kao državnika. Smatrao je da će svoj cilj destabilizacije Crne Gore najbolje postići ako otvori granice prema Crnoj Gori i dopusti slobodan trgovački tranzit Crnogorcima preko albanske teritorije i posebno ako zagarantuje slobodan tranzit trgovine i trgovačkog prometa preko vodenog puta - preko Skadarskog jezera i rijeke Bojane. Svi crnogorski prvaci u graničnim plemenima sa Albanijom prihvatali su ovu Ibrahim-pašinu stratešku inicijativu, smatrajući da ona više donosi Crnoj Gori koristi nego štete. U tom pogledu su se posebno isticali crnogorski prvaci iz bratstva Plamenaca. Vladika je o ovoj inicijativi dugo razmišljao. Interesovalo ga je i to kako francuske vlasti o tome rezonuju. Sam đeneral Klozel je izražavao takođe izvjesna strahovanja od Ibrahim-pašine inicijative. On je vladici otvoreno saopštio da Francuska ne bi mogla ostati ravnodušno u slučaju da dođe do ugrožavanja stabilnosti Crne Gore iz Skadra.

Pregovori s Turcima

Teškoće u koje je zapala Crna Gora zbog političkog zaokreta skadarskog vezira povećavala je glad koja je tada vladala u Crnoj Gori. Turske vlasti su na vladičina podozrenja odgovorile davanjem čvrstih izjava da žele da očuvaju mir na granicama. Vladika je na te nove inicijative odgovorio dalekosežnom odlukom. Odredio je vrlo uglednu delegaciju Crne Gore za pregovore sa skadarskim Turcima. Na čelo delegacije imenovan je serdar Savo Plamenac, vladičina desna ruka u vođenju spoljne politike. Pored serdara Plamenca, imenovani su još serdar Nikola Đurašković, vojvoda Điko Martinović i vojvoda Mićo Vukotić. Iako je bila u pitanju reprezentativna i vrlo autoritativna zemaljska delegacija, vladika je našao za shodno da joj za pregovore s Turcima sastavi pismene instrukcije. U tim tzv. „Nastavljanijima", crnogorski izaslanici su imali pravo da vode pregovore sve „do toga vremena dokle vidite priličnu zgodu da vjera može biti tvrda i nepokolebljivo s obje strane pohranjena". U vladičinim instrukcijama je kategorično iziskivano od crngoorskih delegata da izjave na početku pregovora da imaju ovlašćenja da objelodane da „ni Francuzima protiv Turaka... ni Turcima protiv Francuza ne možemo ni jedne pomoći dati, takođe ni vojsku ni jedne ili druge strane preko naše zemlje propuštavati". Na kraju, vladika je ovlastio svoje delegate da turskoj strani saopšte stanovište da u slučaju turskog napada na Paštroviće u eventualnom ratu protiv Francuza - postignuti sporazum gubi svaku snagu.
Pregovori za zaključenje ovog sporazuma zauzimaju posebno mjesto u diplomatskoj istoriji Crne Gore. Sporazum je zaključen 2. VI / 3. VII 1808. u mjestu zvanom Kupiduh, a ima 12 precizno naznačenih članova. O zaključenju ovog međudržavnog dogovora vladika je obavijestino crnogorski narod posebnom poslanicom. U njoj je u osam tačaka sažeo sve odredbe sporazuma. Francuskim vlastima tada je gorjelo pod nogama, jer je situacija na Pirinejskom poluostrvu nagovještavala da se velikoj Napoleonovoj imperiji ne piše dobro. Kad je ove godine došlo do zamjene vojnika u francuskim garnizonima po Boki Kotorskoj i do dovođenja regruta italijanske narodnosti, počeli su ponovo da oživljavaju sukobi. Da bi se na neki način spriječilo oštro pogoršavanje odnosa, pripremljen je sastanak đenerala Bertrana sa vladikom. Sastanak je održan u manastiru Podlastva. Tada je postignut novi sporazum o uređenju međusobnih odnosa. Sporazum je ostao na snazi sve do 1810.

Karađorđevo pismo

Događaji na Pirinejskom poluostrvu osjetili su se na ponašanju Francuza. Ali, daleko veću promjenu na prilike na Balkanu izazvao je rat Rusije protiv Turske. Taj je sukob podstakao Karađora da 30. III / 11. VI 1809, kad je i uputio pismo Petru I, tražeći od njega da se lati oružja „za oslobođenje jednovjerne braće". I ne samo to. Vođ srpskih ustanika je očekivao da će se srpska i crnogorska vojska sastati na Tari, pa se početkom jula ponovo obratio crnogorskom vladaru, smatrajući da je nastupio pravi trenutak da na neprijatelja „složno udarimo sa sviju srana".
U julu 1809. Karađorđe je krenuo na pohod ka Sandžaku, s ciljem da se tim pravcem spoji sa vojnim snagama Petra I. U junu je poslao vladici novu poruku, kojom ga je obavijestio da kreće ka Tari, pozivajući ga još jedanput da se i on uputi tamo sa svojim trupama, smatrajući da je nastupio pravi trenutak, tj. da je „sad sreća, da je ne upuštimo, za Boga". Egzaltaciju u koju je tada bio zapao vođa ustanka, izazvali su uspjesi srpskih i ruskih snaga na ustaničkim frontovima u Srbiji, a još više političko-strateška objašnjenja koje su tada davali pojedini ruski vojno-politički stratezi oslonjeni na razmišljanja kneza Adama Čartorijskog. Vladika je bio mnogo realniji čovjek i političar od Karađorđa. Poučen iskustvima vojne saradnje s ruskim snagama u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, opterećen teškim prisjećanjima na kobne diplomatske odluke mira u Tilzitu, vladika je znao da Evropa ne bi blagonaklono gledala na spajanje ustaničkih snaga s crnogorskom

vojskom u međurječju Tare i Lima da bi to, po logici realnog diplomatskog prosuđivanja, postavilo i pitanje daljeg opstanka otomenske vlasti na širem balkanskom području. Bilo je neizvjesno da li je Evropa tada bila spremna da učini toliku koncesiju oslobodilačkim pokretima Srba i Crnogoraca i, prije svega, tolikom i takvom širenju ruskog političko-strateškog uticaja na Balkanu i Srednjoj Evropi. Vladika je bio ubijeđen u to da Rusija nije toliko jaka da potpuno osigura vojne uspjehe Srba i Crnogoraca na Balkanu. A njemu je, pored ostalog, stalno pred očima bio vojni neuspjeh rusko-crnogorskog pohoda na Hercegovinu 1807. godine.

Ni mira ni spokoja

I pored toga, vladika je potkraj maja 1809. obavijestio žitelje Morače, Rovaca i Uskoka o uspjesima udruženih srpsko-ruskih snaga, a sličnu poruku posalo je i Banjanima, Grahovljanima, Rudinjanima, Bratonožićima i ostalim Brđanima, izvještavajući ih i o tome da će im odmah poslati u pomoć 1.000 Crnogoraca. Vladika je bio obaviješten o dolasku Karađorđevog izaslanika Hadži Prodana, pa je javljao Vasojevićima da se sa srpskim izaslanikom dogovore o daljim zajedničkim radnjama. Sredinom juna vladika je uputio u Drobnjake svog sinovca Stanka Stijepova, sa zadatkom da se stara o pripremi opšteg pokreta protiv Turaka.
Detaljno razrađujući plan o daljoj saradnji s Karađorđem, vladika nije nikad smetao s uma opasnosti koje Crnoj Gori prijete iz pravca Podgorice, Skadra i Bara. Najviše teškoća mu je zadavao Tahir paša, za koga je bio uvjeren da je bio spreman u svakoj prilici da naruši načela sporazuma potpisanog u Kupiduhu.
U toku čitavog ljeta 1809. u Crnoj Gori je vrelo kao u košnici, svuda se govorilo samo o predstojećem sukobu s Turcima. Svi su se spremali za nove događaje. Vladika je tražio od guvernadura da u Staroj Crnoj Gori radi na prikupljanju vojske za pohod u susret srpskim ustanicima. Guvernadur se odmah latio posla, pa je ubrzo javio vladici da se u Morači sprema hrana za oko 7.000 ratnika. Vuko Radonjić je tražio od zemaljskog gospodara da sam ubrza neophodne radnje, jer je znao šta znači pokretanje vladičinog Glavnog stana sa Cetinja. Već početkom jula vladika je i uspostavio svoj Štab na Planinici, gdje se i zadržao punih šest mjeseci. Odatle je i rukovodio svim aktivnostima za koje je držao da su neophodne u pripremi opšteg pokreta protiv Turaka. Oslanjajući se na iskustvo iz 1807. vladika je sa Planinice stalno slao specijalne odrede i čete u dubinu Hercegovine, pripremajući teren za odlučne poduhvate. Vladičine čete i odredi i njegovi specijalni emisari oslanjali su se na istaknute narodne prvake Hercegovine, u prvom redu na čuvenog pivskog prvaka Aersenija Gagovića, koji je dosljedno ispunjavao vladičine zahtjeve.

Pomoć srpskim ustanicima

Vladičine čete i odredi prodirali su duboko u hercegovačku teritoriju, vršeći uspješno oružane diverzije, ometajući prikupljanje turskih vojnih obveznika za pohod ka Karađorđevim ustaničkim snagama.
Pošto je Karađorđe bio prinuđen da napusti detaljno ispunjavanje strategijskog poduhvata za spajanje s vladičinom vojskom, crnogorski vladar je donio odluku da raspusti vojsku s Planinice. O tome je odmah obavijestio Karađorđa. Ovaj mu je odgovorio, zahvaljujući mu na ratnoj saradnji, što je „obustavila Turke skenderijske države, hercegovačke i albanske... da ne bi dejstvovale na našu vojsku".
Poslije povlačenja s Planinice, vladika se zadržao jedno vrijeme u Ostrogu, odakle je započeo svoju redovnu državničku djelatnost, trudeći se da učvrsti organe lokalnih vlasti u onim brdskim plemenima u kojima je otada postao presudan uticaj vlasti sa Cetinja. U tom pogledu vladika je posebnu brigu poklanjao Drobnjacima, Uskocima i Župi nikšićkoj. Vladičin izaslanik u Drobnjacima, Stanko Stijepov, uručio je tada drobnjačkim prvacima vladičino pisano uputstvo kako i šta da rade u formiranju i učvršćivanju lokalnih organa vlasti. Vladičina precizna uputstva kako da se učvrste lokalni organi vlasti u Drobnjacima i Uskocima samo potvrđuju njegovu želju da ovo plemene ne ispušta ispod uticaja Cetinja. Takvo stanovište pokazivao je i prema Župljanima i Ozrinićima. Napuštajući Planinicu u decembru 1809, ostavio je u amanet arhimandritu Josifu Pavićeviću da, uz oslonac na Pješivce i Bjelopavliće, štiti Župljane i Ozriniće u slučaju turskih posezanja.
Gotovo pune dvije godine vladika je bržio posebnu brigu kako da svoje odnose na granici prema Skadarskom i Hercegovačkom pašaluku dovede u normalan tok. Za to vrijeme odnose prema francuski vlastima u Boki Kotorskoj stavio je u drugi plan. A ti odnosi su ponekad izlazili iz onih načela o kojima je vladika bio postigao precizne dogovore sa francuskim đeneralima. Da bi izbjegao komplikovanje odnosa sa susjedom koji je važio za najmoćniju silu tadašnje Evrope, vladika je pripremio novi susret s đeneralom Bertranom. Na njemu je u sedam tačaka formulisan sporazum o rješavanju najvitalnijih problema dva susjeda i dvije vlasti. Sumnjičavi francuski đeneral tražio je od crnogorskog zemaljskog gospodara da se svi članovi njegovog praviteljstva potpišu na tekstu sporazuma, čime je ovaj značajni dogovor trebalo da dobije najveći međunarodnopravni legalitet.

Protivljenje Napoleona

Nekoliko francuskih đenerala bilo je spremno da o vladici Petru I sude na objektivan način, kao čovjeku i kao vladaru, diplomati i ratniku. Stalno ih je pritiskala opsesija šta bi moglo da se dogodi u slučaju da se međunarodne prilike pogoršaju do te mjere da izazovu nove komlikacije na Istoku. Kad je na mjesto guvernera Ilirskih provincija došao đeneral Bertran, vladičin stari poznanik, došlo je do aktiviranja jednog starog ratnog plana, na čijoj je izradi učestvovao sam đeneral Marmon. Istaknuti Napoleonov vojskovođa bio je za svaki slučaj razradio plan za napad na Crnu Goru. Po njemu, francuskim snagama je bilo dovoljno 13-14 bataljona da bi savladali vladičinu vojsku, čiju snagu su francuski stručnjaci procjenjivali na 12.000 pušaka. Ne oslanjajući se na prisjećanja teških poraza doživljenih u borbama s vladičinom vojskom 1806-1807, francuski đenerali su smatrali da bi im za potpuno pokoravanje Crne Gore trebalo ne više od 5-6, za crnogorska brda 4-5, ali ne više od 15 dana. Po osvajanju zemlje, trebalo je utvrditi Cetinjski manastir i manastir Stanjevići, kao i po jedno mjesto u Riječkoj i Lješanskoj nahiji, u kojima je treblao ostaviti garnizone ne snažnije od po 200 vojnika i oficira. U svakoj nahiji Crne Gore trebalo je postaviti upravnika, a u zemlji bi se izvršilo administrativno-upravno ustrojstvo koje bi najviše odgovaralo lokalnim uslovima.
Poslije povlačenja glavnih francuskih snaga iz Crne Gore trebalo je iz zemlje uzeti taoce i odvesti ih u

Dubrovnik. Genije rata, Napoleon Bonaparta, poučen teškim iskustvom ratovanja u Španiji, nije želio da olako izda saglasnost za izvođenje operacije o napadu na Crnu Goru, te je na kraju jednog pisma neposredno povezanog sa planom za napad na vladiku i Crnu Goru stavio karakterističnu opasku: „Imate li vi potrebne snage zato"? Sredinom 1811. Napoleon je došao do uvjerenja da Francuzi u Boki Kotorskoj i Dalmaciji ne rapspolažu snagama za efikasan vojni udar na Crnu Goru.

„Da se krajine ne zakrve"

Za čitavo vrijeme vladičinih državotvoračkih briga, napora, političko-strateških razmišljanja, Turska mu je bila glavni protivnik, centar iz koga su poticale sve opasnosti za smisao. Svaki zaokret u politici otomanske vlade odmah se osjećao u Skadru, Podgorici i Mostaru. U vrijeme kad vladika pokušava da uspostavi kakav-takav mir na granici, u Podgorici dolazi do nemira. Njih je dobrim dijelom podstakla odluka Tahir-paše da smijeni podgoričkog zabita Smail-bega Osmanagića. Smail-beg se odmah javio vladici Petru I, od njega zatražio podršku, da bi najzad bio prinuđen da prebjegne na Cetinje. Tu je ostao izjvesno vrijeme, odnosno sve dok ga Tahir-paša, na vladičinu molbu, nije pomilovao. A prave teškoće u odnosima Crne Gore sa Skadrom nastale su onoga trenutka kad je za prvaka Podgorice imenovan Selman-aga Mećikukić. Vladika je na vrijeme osjetio opasnost od ovog imenovanja, pa je u jednom pismu i istakao da će njegovo imenovanje dovesti do toga da se dvije „krajine zakrve". U stalnom remećenju odnosa s Crnom Gorom posebno su se isticali Spužani. Oni su malo obraćali pažnju na miroljubive izjave Tahir-paše i Mustafa-paše. Neke njihove prvake vladika je nazivao običnim zločincima.
Spužani su smatrali Pipere za turske podanike. Njima je teško dolazilo do svijesti da ovo istaknuto pleme predstavlja stub crnogorske politike u brdskim plemenima. Da bi Turcima stavio na znanje crnogorsku riješenost da se sačuva status Pipera, vladika je početkom 1811. sazvao skupštinu tri crnogorske nahije, na kojoj je objelodanjeno da će biti spremni da svoje živote založe za odbranu Pipera.

Bog i Rusija

Godina 1812. donijela je velike brige crnogorskom vladaru. Pritisak turskih vlasti iz Skadra, Podgorice, Žabljaka i Spuža nije jenjavao. Na granici je vladalo stanje ni rata ni mira. Njega su dobrim dijelom izazivali i sami Crnogorci, vječno nošeni željom da prošire svoj životni prostor ka pitomim dolinama rijeke Zete i Morače i ka obalama Skadarskog jezera. Opsjednuti tom željom stalno su sanjarili o dizanju buna u krajevima nastanjenim hrišćanskim življem, u prvom redu u Zeti. Konzularni predstavnik Francuske, Bruer, s posebnom pažnjom je pratio ovakvu crnogorsku neskrivenu želju. U njegovim izvještajima ministru inostranih poslova ima dosta i pretjerivanja, ali je njegova konačna ocjena o osnovnom motivu koji je pobuđivao Crnogorce na ovako ekspanzivan odnos prema skadarskim i podgoričkim, žabljačkim i spuškim Turcima bila nesumnjivo tačna. U jednom njegovom izvještaju iz jula 1812. čak se govori da su Crnogorci napali na Spuž i Podogricu, ali da su sa „gubicima" odbijeni. U julu iste godine izvršili su udar i na Žabljak, gdje su sami Turci pretrpjeli osjetne gubitke. Agresivan odnos Turaka iz Skadarskog vilajeta izazivali su sami Crnogorci. Otomanskim vlastima bilo je poznato da oni pripremaju bunu u Zeti i Lješkopolju. Stoga su i spontano (i organizovano) i željeli da Crnoj Gori nametnu neobjavljeni rat; samo su se na taj način, tako se barem rezonovalo i u Skadru i u Podgorici, mogli zaštititi od političkih i vojnih diverzija podsticanih sa Cetinja. A tako se na siguran način mogla ispitati i sposobnost Crne Gore za ratovanje širih razmjera.
Baš u vrijeme kad je vladiku Petra I zabrinjavala politika i rata i mira, ili politika ni rata ni mira nametnuta iz Skadra, započeo je veliki Napoleonov pohod na Rusiju. Iako Petar I nije mogao lako da zaboravi da su Rusi „po zaključenju mira s Francijeju" 1807. ostavili Crnu Goru „bez svake pomoći", nadao se i dalje u snagu ruskog oružja i patriotizam ruskog naroda, što je, po njegovoj ocjeni, i bila garancija, da se „toržestvuje" nad „vragami". Krajem aprila 1812. u pismu Simu Orloviću isticao je da je „evo prošla stotina godištah otkada su naši roditelji i praroditelji, pak i mi, svu nadeždu i upovanjije svoje polagali poslijed Boga na Rusiju, no, po svoj prilici, vidimo da nam sada ne ostaje nadejatsja nako samo na jednoga svesilnoga i milosrdnoga Sozdatelja, koji je doslje nas sohranio u našoj svobodi" Sličnu poruku vladika je tih dana (početkoim juna 1812) poslao i sveruskom imperatoru Aleksandru I, ističući u njoj grku istinu da se u Crnoj Gori ne može „ni živjeti ni umrijeti spokojno".

Turski reformator

Ako je neko u Crnoj Gori ili u njezinom neposrednom susjedstvu očekivao da će novi sultan-reformator Mahmud II (1808-1839) izmijeniti sistem vlasti u Carstvu brže od njegovog prethodnika Selima III (svrgnutog u maju 1807), nije se varao. Za kratke vladavine Mustafe IV (1807-1808) nije se moglo ništa ni očekivati. Iako se na Balkanu nije mnogo znalo ko stoji iza novog sultana-reformatora - u Crnoj Gori o tome nijesu ni mogle doprijeti pouzdane vijesti. A Evropa je znala da iza novog sultana stoji svemoćna figura Mustafa-paše Bajraktara. On je sve smišljao i sve projektovao. Njegova moćna figura sve je smislila, tako da se, mirne duše, može reći da je u glavi ovog najistaknutijeg otomanskog državnika na prekretnici dva stoljeća bila razrađena osnovna ideja kako sistemom reformi da spasi ogromnu imperiju, o čije su se nasljeđe počeli da otimaju evropski pretendenti.
O djelu znamenitog turkologa A. F. Milera o Mustafa-paši Bajraktaru briljantno je prikazano nastojanje ovog čuvenog otomanskog političkog mislioca i reformatora kako da se sačuva nekad moćna trokontinentalna državna građevina. On je smatrao da se to može postići samo idejama i institucijama preuzetim od Zapada. Za vladavine novog sultana-reformatora došlo je i do promjene na čelu Skadarskog vilajeta. Za skadarskog vezira je izabran Mustafa-paša Bušatlija (1812-1831), u narodu i široj evropskoj javnosti poznat i pod imenom Škodra-paša.

Jedna velika iluzija

Mustafa-paša Bušatlija nije imao mnogo povjerenja u vladiku Petra I. Kao da mu nije zaboravljao da je on porazio njegovog velikog prethodnika i glavu mu kao jedinstven trofej trijumfalne pobjede odnio na Cetinje.

Politika Mustafa-paše prema Crnoj Gori došla je do punog izražaja već u julu 1812., kad je, po njegovoj naredbi, istaknuti hotski prvak Hasan Hot izvršio brz i silovit napad na Crnu Goru. Sa svojim elitnim trupama prodro je čak do Ljubotinja. Izgledalo je da će mu se iznenada pružiti prilika da se osveti Crnogorcima za poraz na Krusima. Na Ljubotinju su trupe Hasana Hota dočekali na brzu ruku sakupljeni Crnogorci i u žestokom okršaju zaustavili i natjerali ih u bjekstvo. U narodu je ostala legenda da je u boju na Ljubotinju učestvovao i sam vladika Petar I i da je lakše ranjen. U izvorima o tome nijesu sačuvani pouzdani podaci, ali je vjerovatno da stari ratnik i vojskovođa nije mogao ostati a da ne bude u boju pred vratima svoga vladarskog doma. Neki autori čak ističu da je Hasan Hot očekivao pomoć Francuza, ali ona, naravno, nije pristizala. Francuski đenerali su znali da s Crnogorcima nema šale.
Okršaj na Ljubotinju 1812. pokazao je, između ostalog, da je filozofija življenja sa prstom na puščanom okidaču teška, ali da je nametnuta Crnoj Gori. Crnogorci su bili navikli na nju i kao da nijesu mogli da za nju nađu alternativu. Uzalud su pokušavali neki vladični saradnici, kao što je bio znameniti narodni prvak Savo Plamenac, kad je poslije boja na Ljubotinju pokušao da postigne novi sporazum sa skadarskim vezirom. Taj Plamenčev napor vladika Petar I je pozdravio, ali ga je ocijenio na njemu karakterističan način. On je, naime, smatrao da su Plamenčevi napori bili uzaludni - „prvo po tome što se mi u njihovo prijateljstvo ne možemo pouzdati, a drugo što bi nas u prvoj prilici izdali".
Tako je 1812. godina proticala u znaku ni rata ni mira. Ista situacija je bila i na granici prema Hercegovačkom vilajetu.
Vladika je za sve vrijeme pratio razvoj prilika na ruskom ratištu. Znao je da se tamo bije bitka i za spas oslobodilačkog pokreta kod Južnih Slovena, kod Srba i Crnogoraca posebno. Teško mu je padala na dušu pomisao da se zlo piše ustanicima u Srbiji. Veliki kombinator, politički strateg, ratnik i vojskovođa nije mogao propustiti priliku da ne stupi u direktne pregovore s britanskim političkim emisarima o izradi zajedničkog plana za novi rat protiv Francuza na Balkanu. Uzalud je francuski konzularni predstavnik u Skadru činio pokušaje da „Turke okrene protiv Crnogoraca" - vladika je bio naumio da s Francuzima još jedanput ukrsti mačeve.

UJEDINjENjE CRNE GORE I BOKE KOTORSKE 1813.

Evropa je bila duboko zakoračila u drugu deceniju XIX stoljeća kad je svakom iole upućenijem posmatraču postalo jasno da velika slovenska država na Istoku, s mnogomilionskom populacijom, ogromnom teritorijom i neiscrpnim bogatstvima, ne može da se miri s osvajačkom politikom francuskog imperatora. To je posebno mučno djelovalo na petrogradske političke i privredne krugove, kojima su teško padale posljedice kontinentalne blokade.
Napoleonu i njegovoj diplomatiji je bilo posebno stalo da što snažnije produbi rusko-turske i rusko-austrijske suprotnosti. On je, prije svega, polazio od toga da bi rusko ratovanje na donjem toku Dunava odvuklo dobar dio ruskog vojnog potencijala iz srednje i sjeverne Rusije pa je, stoga, ulagao poseban napor da se rusko-turski sukob nikako ne prekida.
Habzburška monarhija je takođe s posebnom znatiželjom pratila svaku vojno-diplomatsku radnju Petrograda da afirmiše svoje interese na Istoku, posebno učvršćivanje pozicija u donjem toku Dunava. Meternih je stoga sa zebnjom ocjenjivao svaki pokušaj Petrograda da potpuno oslabi uticaj Turske kao „najboljeg susjeda Monarhije. Sam Meternih je znao kakve bi posljedice po austrijsku trgovinu s Levantom značio gubitak uticaja na području donjeg toka Dunava. U tom pogledu Meternih je stalno nagovještavao francuskoj diplomatiji mogućnost tješnje saradnje. Ruskim diplomatama nije bilo nimalo teško zapaziti da Meternih igra dvolično diplomatsku igru, pa je to, po svoj prilici, bio i jedan od razloga što su u junu 1811. data uputstva ruskim predstavnicima da započnu diplomatske pripreme za uspostavljanje mira s Turskom.

Rusija, Turska i Francuska

U Evropi su se tada vršile opasne pripreme za nove sukobe. Sam francuski imperator je zapazio još na početku 1811. da Aleksandar I vrši tihe pripreme za nove sukobe s Francuskom. To je, kako neki autori ističu, i natjeralo Napoleona I da i on snažno ubrza sve neophodne radnje za mobilizaciju velike armije od 600.000 bajoneta. Pokazalo se da iz španske krvave epizode veliki osvajač Evrope nije izveo prave političko-strateške pouke, već je počeo da se predaje mislima i vojnim kombinacijama koje su ga odvele na razradu plana o velikom pohodu na Rusiju, za koji su savremeni američki proučavaoci filozofije istorije rekli da predstavlja jednu od najvećih iluzija drugog milenijuma nove ere.
Osnovnu snagu velike Napoleonove armade, pripremljene za napad na Rusiju, činile su francuske jedinice, veterani iz čuvenih bitaka po Italiji, centralnoj Evropi i Egiptu. Komandni sastav ove proslavljene vojske činili su slavni đenerali: Nej, Mira, Davu, Marmon i drugi. Takvoj sili ogromni ruski državni organizam mogao se na samom početku suprotstaviti sa dvostruko manjim snagama. Taj je nedostatak rusko glavno komandovanje moglo da nadomjesti i nadomjestilo je kvalitetom svog oružanog sastava, čiju je glavnu masu činila mužička Rusija. Ali, tom i tako neopremljenom masom komandovali su takođe proslavljeni vojskovođe, koji nijesu zaostajali za Napoleonovim maršalima i đeneralima - M. I. Kutuzov, Barklaj de Toli, Bagration, Dohtunov, Rajevski i drugi.
Ratna opasnost od novog sukoba s Napoleonovom Francuskom nadvijala se nad Rusijom u veoma složenim i nepovoljnim okolnostima za političke i vojne stratege na Nevi. Ruskoj vladi se žurilo da prije početka operacija protiv Napoleonove armade okonča rat s južnim susjedom. Tu želju petrogradskog kabineta znatno je usporavalo djelovanje Meternihove diplomatije, koja je nastojala da rusko-turske pregovore o miru što više oteža. Naročito energične zahtjeve za brzo okončanje rusko-turskog rata iskazivao je M. I. Kutuzov, držeći se uvjerenja da Rusija ne bi mogla započeti novi rat u uslovima dok se južno ratište, na kome su bile angažovane njene najelitnije jedinice, potpuno ne smiri.
Na kraju, napori ruske diplomatije da se ubrzaju pregovori i da se postigne mir i sporazum o zajedničkom otporu Napoleonovom prodoru na Istok-urodili su plodom. Na Bosforu su pobjedili krugovi kojima je bilo važnije da se prihvate i neke nepovoljne mirovne klauzule nego produžetak rata s moćnim sjevernim susjedom.

Posljedice srpskog poraza

Iako su srpskim ustanicima Ugovorom u Bukureštu (čl. VIII) bila zagarantovana prava slična onima koje su koristili žitelji na Arhipelagu, ustanici su nastavili pregovore, očekujući veće koncesije od Porte. Sljedeće godine (1813), kad je Porta osjetila da su ustanici u Srbiji izgubili mogućnost da se njihova pokroviteljica za njih zauzme kao i ranije, otomanske trupe su preduzele pohod na Srbiju, porazili Karađorđevu državu i vođu Prvog ustanka i njegove saradnike prinudili na emigraciju.
Sa porazom države Prvog ustanka prestale su i dosta maglovite kombinacije koje su širili neki strani ruski vojno-politički krugovi iz Štaba admirala Čičagova. Neki Čičagovljevi vojni teoretičari i stratezi pripremali su diverzije (na papiru) na Balkanu i u Dalmaciji, od kojih se posebno isticao plan ruskog pukovnika Poljeva. Na takve se planove gledalo sa posebnom blagonaklonošću sve do trenutka dok pukovnik F. V. Tejl nije uputio upozorenje Barklaj de Toliju da se odustane od takvih kombinacija.
Dok se na sjeveroistoku Evrope pripremala jedna od najljućih bitaka u ratnoj istoriji Evrope i svijeta, a nad ustaničkom Srbijom se nadvijala opasnost koja je ugrožavala sam opstanak države Prvog ustanka, crnogorskog vladiku Petra I su pritiskale teške slutnje, kako zbog sudbine zemlje pokroviteljice tako i zbog toga što mu vrhovni vožd Srbije već duže vremena „ništa ne piše". Nastupila su vremena kad su vladičine duševne brige dosezale krajnju mjeru izdržljivosti.
Crnogorski vladar je bio ubijeđen da će antinapoleonovska koalicija na kraju slomiti vojnu snagu francuskog imperatora. Crnogorski vladika je, ipak, kao i svaki racionalan političar, svagda polazio od najgore varijante. U tim zaista teškim duševnim naprezanjima, bez dvoumljenja je odlučio da prihvati inicijativu za pregovore sa političkim emisarima britanske vlade.
Većina upućenijih evropskih posmatrača je smatrala da francuski imperator nema snagu da se nosi s ujedinjenom Evropom. To je mislio i crnogorski vladar. On je to, doduše, osjećao više snagom svoje moćne intuicije nego analitičkim prosuđivanjem podataka do kojih je mogao s mukom doći. Vladici kao političaru i društvenom analitičaru nije bila nepoznata velika britanska moć na morima Evrope i svijeta i to da je snažna britanska industrija s uspjehom izdržala sve nedaće kontinentalne blokade, iako mu, možda, i nije bilo poznato da je samo u periodu 1805-1811. britanski izvoz u zemlje Sredozemlja bio učetvorostručen. Sve je to osiguravala moćna britanska flota, čiji su brodovi u doba Napoleonovih priprema za pohod na Istok krstarili po čitavom Sredozemlju, pa i po vodama Jadrana.

Vladičin izaslanik

Racionalan političar, kakav je bio vladika Petar I, nije se mnogo kolebao da prihvati britansku inicijativu za razgovore o ratnoj saradnji za borbu protiv Francuza. Tako su prve vladičine veze s Britancima vaspostavljene još krajem juna 1812. Tada je turski kapetan grada Bara pozvao vladičinog izaslanika da pregovara o saradnji protiv Francuza sa jednim britanskim pukovnikom. Vladičin delegat na razgovorima pustio je glas kao da se „s Turcima radi mira sastao".
Vladičin izaslanik, serdar Savo Plamenac bio je jedan od najumnijih crnogorskih prvaka na prekretnici dva stoljeća. Za njegovo ime dobrim dijelom je vezana i jedna od najsloženijih diplomatskih afera koju je inspirisala petrogradska diplomatija, a podstakli je, na svoj način, spoljnopolitički organi Otomanske i Habzburške monarhije. Nije nimalo slučajno što je iskusni crnogorski vladar baš njemu povjerio novu delikatnu diplomatsku misiju u trenutku kad se naslućivalo da Evropa ulazi u jednu od najkritičnijih faza svoje političke istorije. Iako je duboko cijenio njegovo bogato životno, političko i diplomatsko iskustvo, vladika ga nije želio delegirati u još jednu značajnu diplomatsku misiju bez precizno označene instrukcije. Sačuvane su dvije verzije ovog značajnog dokumenta („Trebovanija"); jedna na crnogorskom a druga na italijanskom jeziku, izložene u devet tačaka, kao i odgovori na devet postavljenih pitanja, koje su formulisali britanski zvaničnici. Zanimljivi su vladičini odgovori na sedmo i deveto pitanje. U sedmom se, između ostalog, kaže:
„Narod crnogorski ne bi žalio svoju krv prolijevati, kad bi istinito uvjeren bio da će Bokeška provincija i Konavli Dubrovački, koji su i prijed bili crnogorski, sojedinjeni bit s Crnom Gorom i da će ovi mali dva naroda biti poznani od Velikobritanskoga Dvora za jednu malu republiku, pod njegovim i ruskim pokroviteljstvom".

Podrška Britanaca

A i varijantu po kojoj bi crnogorski narod „stanovitu uzdanicu imao" u slučaju kad bi „neprijatelj u ove strane usilio i objačao, da se mi ni pod koji način ne bi mogli održati, da bi i tada Velikobritanski Dvor nas ne ostavio neprijateljem na žrtvu, nego da bi se na svoje brodove narod primio, da se preseli u njegovu državu ili u Rusiju". Za slučaj takve seobe u Veliku Britaniju - nastavlja dalje vladika - engleska vlada bi bila obavezna da Crnogorcima „osigura pravo da u mjestima prebivališta sagrade crkve, koliko im kojim potrebno bilo i držat svoje svještenike i zakon i slobodno ispovijedanje vjere, i bez svakoga pritjesnjenija".
Britanskom pregovaraču, pukovniku Danezu, bio je blagovremeno dostavljen „Plan nižepotpisanoga mitropolita crnogorskog po kojemu on nahodi da bi
dobro bilo postupiti protiv sveopštega narijatelja Francuzov u Bokešku provinciju". To je, uostalom, iziskivao i sadržaj člana četvrtog instrukcije pukovnika Daneza.
Dok se vladici žurilo, britanskim pregovaračima je bilo stalo da postignu formalni dogovor o zajedničkoj djelatnosti, pa su radili bez žurbe, provjeravajući svaki podatak od značaja za buduću zajedničku akciju.
Vladika je mnogo držao i do međunarodnih okolnosti u kojima je započeo tako delikatne diplomatske pregovore. One su, doduše, bile mnogo složene, neke su crnogorskom vladaru zadavale brigu, a za neke je držao da mu snažno idu na ruku. Tako su vijesti koje su dopirale iz Petrograda ulivale i njemu i Crnoj Gori nove nade, ali su zato one što su se širile iz Beograda djelovale zbunjujuće. Zbog toga je vladika na samom početku februara 1813. sazvao tajnu skupštinu na Cetinju. Na njoj je pročitano Karađorđevo pismo koje je izazvalo neraspoloženje prisutnih. Skupština je donijela jednodušnu odluku da se što prije uspostavi mir na granici prema Skadru, ukoliko se mislilo na ozbiljne poduhvate prema Boki Kotorskoj. U tu svrhu naloženo je Savu Plamencu da odmah otputuje na Vranjinu i da se tamo dogovori s Jusuf-agom Redžovićem o uspostavljanju čvrstog mira na granici.

Poslije okončanja razgovora sa otomanskim predstavnikom Redžovićem, Plamenac je bio dužan da produži put ka Primorju i nastavi razgovore sa britanskim pukovnikom Denezom, u skladu s već dobijenim instrukcijama i rezultatima do tada utanačenih rješenja. Zanimljivo je da je krajem februara izdat nalog Plamencu da ponovo pođe za Skadar da se tamo pokuša dogovoriti sa skadarskim vezirom o zajedničkom djelovanju protiv Francuza. Kao što se vidi iz saopštenja francuskog konzularnog predstavnika u Skadru, Plamenac je naišao na razumijevanje kod otomanskih vlasti. Doduše, saznalo se, takođe, da je mladi skadarski vezir Mustafa-paša Bušatlija izložio crnogorskom izaslaniku opasnost koja je tada prijetila Skadarskom pašaluku od Ali-paše Janjinskog.
Koliko je vladika pridavao značaj Plamenčevim pregovorima sa Skadranima i mladim skadarskim vezirom Mustafa-pašom, vidi se, pored ostalog, i iz toga što je u toku tih razgovora i sam prešao na Olač, računajući da će odatle lakše pratiti tok pregovora s otomanskim predstavnicima. Nevolja je bila u tome što su otomanski predstavnici bili uvjereni, u to da Crnogorci lako postižu sporazume o miru, ali ih lako i krše.
Prvi vladičin diplomata vratio se ubrzo iz svoje misije s izvještajima koji su upućivali na to da pregovore i dalje treba nastaviti kako bi se ostvario mir, neophodan i jednoj i drugoj strani, Crnogorcima radi rata protiv Francuza, a Turcima radi odbrane od Ali-paše Janjinskog.

Misija Stanka Stijepova

U trenutku kad je serdar Savo Plamenac prispio na Cetinje iz misije, što je vladici trebalo da osigura uslove za vojno djelovanje u Boki Kotorskoj, na Cetinje je iz Moldavije prispio vladičin sinovac, Stanko Stijepov. Ako bi se rangirale ličnosti vladičinih bliskih saradnika na samom osvitu XIX stoljeća, Stanko Stijepov bi morao zauzeti jedno od prvih mjesta. Po sugestivnosti svog duha, koncentraciji pažnje, jezgrovitosti riječi i, iznad svega, po ratničkoj neustrašivosti - tada, možda, nije bilo Crnogorca koji je mogao stati ispred njega. Svoju izuzetnu hrabrost krunisao je prilikom oslobođenja Korčule. Godine 1812. Stanko Stijepov krenuo je za Rusiju. Tamo su ga primili u svojim štabovima i đeneral-feldmaršal M. I. Kutuzov i admiral Čičagov. Do istraživača nijesu još doprli podaci o razgovorima glasovitog crnogorskog vojvode s istaknutim ruskim vojskovođama koji su tada progonili Napoleonovu armadu. Iako se zna da je Stanka Stijepova u Vilnu primio i sam imperator Aleksandar I, nema za sada podataka o tome šta je crnogorski izaslanik razgovarao s ruskim samodršcem i kakav je utisak na njega ostavio.
Čim su mu na Cetinje prispjela sa važnih diplomatskih zadaća dva nesumnjivo najistaknutija emisara i saradnika, vladika Petar I je pripremio sastanak na Rijeci Crnojevića. Tu, u tišini vladičine rezidencije, raspravljalo se o najprečim zadacima koje je taj istorijski trenutak nametao Crnoj Gori. A najpreči je, van sumnje, bio kako smiriti prilike na granici prema Skadarskom elajetu i uvjeriti Mustafa-pašu da će se Crnogorci držati sporazuma o vaspostavljanju mira. Odmah poslije sastanka na Rijeci Crnojevića, vladika je obavijestio skadarskog vezira o jasno izraženoj želji Crnogoraca da žive u miru sa skadarskim Turcima. Sličnu poruku vladika je uputio i kapetanu grada Bara sa sastanka koji su ga Crnogorci imali na Sutormanu sa turskim izaslanicima. Vladika je takvu poruku poslao i podgoričkom prvaku Derviš-begu Averiću.

Pregovori s Turcima i Englezima

Veoma povoljnu okolnost u kojoj su vođeni crnogorsko-turski pregovori, kako oni u Skadru tako i oni u pojedinim graničnim mjestima na crnogorsko-turskoj granici, predstavljalo je to što su i zvanične vlasti u Skadru, Baru i Podgorici, kao i turski žitelji duž granice, bili uvjereni da mirni odnosi koriste i jednoj i drugoj strani, a da sukobe treba baciti u zaborav. Stoga je vladika u intenzivnoj prepisci, koju je tada održavao sa otomanskim vlastima, izvještavao o svakom događaju u Crnoj Gori koji je drugoj strani mogao da posluži kao garancija o crnogorskoj dobroj volji. Krajem aprila 1813. vladika je posebnom porukom obavijestio Mustafa-pašu o tome kako su Bjelopavlići i Pješivci donijeli odluku da Turcima pruže najsigurnije garancije o slobodnom kretanju njihovom teritorijom svim turskim trgovcima. Stoga je zamolio vezira da u Podgoricu uputi svog siliktara Husein-agu da prati dogovore s Crnogorcima.
Od aprila do juna 1813. trajali su intenzivni razgovori vladičinog „otpravnika poslova", serdara Sava Plamenca sa Englezima. On je čak imao i susret na britanskom brodu „Mitford" sa admiralom Frimentlom, radi dogovora o snabdijevanju crnogorskih trupa ratnim materijalom. U junu 1813. doputovao je na Cetinje britanski pregovarač, pukovnik Danez i zatražio od crnogorskog vladara „da uđe s vojskom u Boku", pošto je britanskom admiralu Frimentlu pošlo za rukom da osigura neophodnu količinu municije i naoružanja za vladičinu vojsku. U vrijeme dok su vođeni ovako intenzivni razgovori između Crne Gore i predstavnika Velike Britanije, skadarski vezir Mustafa-paša dobio je od Porte naredbu da se priprema za pohod na Karađorđevu Srbiju, što je vezira dovelo u ozbiljno iskušenje.
Za vrijeme prva dva vladičina pohoda u Boku Kotorsku, onom 1797. i onom 1806, prilike u Crnoj Gori bile su relativno povoljne za vojne poduhvate ovakve vrste. Godina u kojoj je vladika započeo pripreme za treći pohod u susjednu provinciju nijesu bile ni približno takve. Od svih nepovoljnih okolnosti, o kojima je vladika kao zemaljski gospodar morao i te kako da razmišlja, najteža je svakako bila ona koju su izražavali unutrašnji neredi, međubratstvenički i međuplemenski sukobi. Vladika je znao šta se sve iz takvih sukoba i razmirica može izroditi za opšti položaj zemlje i da ništa ne može umanjiti narodnu energiju kao unutrašnja nesloga i sukobi. Vladika je to na sebi svojstven način i ocijenio, upozoravajući zemaljske prvake da narodu saopšte i predoče da su nastupila teška vremena, kad svako treba da vodi računa o opštim interesima naroda i zajednice, a kome je stalo do sukoba, ko želi da osjeti snagu svoje naoružane desnice „neka se spravi" „đe nas car zove i đe se junaštvo i slava junačka dobija", „za krst i poštenje svojega otačinstva". Ovim snažnim riječima, vladika je upozoravao zemaljske starješine, a na sličan način postupio je obraćajući se Bjelopavlićima, obrazlažući im okolnosti koje su ga natjerale da u datim okolnostima šalje kod njih brojnu delegaciju da ih smire s Piperima, a same Pipere privole za mir, od koga zavisi „sreća čitavog naroda" a njihova „najviše". Slična upozorenja vladika je uputio Čevljanima, Cucima, Bjelicama i Ćeklićima, kao i žiteljima Riječke nahije, koreći ih za bezakonja koja su stvarala pravnu nesigurnost u zemlji.
Tek pošto je ocijenio da su nastupile povoljne okolnosti za slobodno djelovanje protiv Francuza u Boki Kotorskoj, vladika je pristupio realizaciji ranije razrađenog staretškog plana za ulazak u Boku Kotorsku. Po vladičinom planu, crnogorska vojska je trebalo da prijeđe na teritoriju pod kontrolom francuskih vlasti preko

onog dijela granice koje se nalazi dalje od teritorije pod turskom vlašću. Prvo je trebalo da oslobodi Budvu i Grablj, da mu taj prostor posluži kao operativna osnovica za dalje zaposijedanje ostalih djelova Boke Kotorske, u prvom redu gradova i drugih manjih naseljenih mjesta. Prije nego što je sa svojim planom upoznao britanskog admirala i komandni sastav svoje vojske, vladika je sastavio spisak ličnosti iz Boke Kotorske i Crne Gore kojima je namjeravao da povjeri specijalne zadatke prilikom zaposijedanja teritorije Boke.

Francuske civilne i vojne vlasti su bile blagovremeno obaviještene o vojnim pripremama Crnogoraca. One su dobro procijenile težinu situacije u koju su zapale i vjerovale su da je teško pružiti otpor neuporedivo jačim snagama i to s trupama od svega 1.644 oficira i vojnika, sastavljenih uglavnom od jedinica iz Hrvatske i Italije. Francuska komanda je znala da se u teritorijalce ne može pouzdati, jer su oni bili sastavljeni od lokalnog življa, rodbinskim i drugim sponama povezani s Crnogorcima. Isto tako, Francuzi su znali da se ni u vojnike hrvatske nacionalnosti ne mogu pouzdati, tako da je raspoloženje za otpor Crnogorcima bilo svedeno na najmanju mjeru. O tome je najbolje prosuđivao komandant Kotora - đeneral Gotje. On se jedino mogao uzdati u oficire i vojnike francuske i italijanske nacionalnosti, a njihov je broj bio sasvim mali. Ono što mu je moglo da ulije kakvu-takvu sigurnost bila su bokotorska utvrđenja, ali i ona su bila dosta zapuštena, a oruđa kojima su bila opremljena nalazila su se u lošem stanju, a mnoga i neispravna. No, i pored toga, morala se pripremati odbrana od protivnika čije su se snage nalazile na samoj granici, dobro opremljene pješadijskim oružjem i u broju koji je izazvao respekt.

TREĆI DIO KLIKNI